

Om rädsla, stadsbyggande och urbanitet

Bo Grönlund, lektor vid Konstakademiets Arkitektskole i Köpenhamn

(8.11.2002)

När Brottsförebyggande Rådet, Boverket och Rikspolisstyrelsen i mars 2002 överlämnade en 104 sidors rapport om 'Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet' som svar på ett uppdrag från Sveriges regering, då var det inte ett resultat av terrorattacken mot World Trade Center den 11 september 2001. Det var heller inte ett resultat av det senaste årets högervändning i europeisk politik, som utnyttjar kriminalitet och invandrarfrågor i kampen om makt och inflytande, när traditionella värden till höger och vänster inte har en klar appell och Anthony Giddens och Tony Blairs tredje väg kan se tam ut. Nej, beställningen blev given av en socialdemokratisk regering redan i början av 2001 och problemställningen har djupare rötter, som i grund och botten handlar om några av det moderna samhällsprojektets allvarliga tillkortakommanden.

Detta paper försöker att belysa frågan om brott, otrygghet och stadsbyggande i fyra olika avsnitt:

[1. Det moderna samhällsprojektets problem med otrygghet och brott.](#)

[2. BRÅ-rapporten 'Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott' - hur ser Sverige bilden ut.](#)

[3. Råd och anvisningar om brottsförebyggande stadsplanering - den aktuella situationen.](#)

[4. Urbanitet - en central fråga för stadsliv och trygghet](#)

Till sist finns ett avsnitt med [Källor och länkar](#)

Detta paper kan med fördel läsa samman med en artikel om erfarenheter i Sundbyberg, som är skriven samtidigt. Sundbybergsartikeln skall publiceras i 2003 i en bok från Arkitektskolan i Lund (LTH) och Formas. (Deltagarna i Helsingforsseminariet i november 2002 får båda delarna, men Sundbybergsartikeln får inte spridas vidare). Några passager i inledningen och avslutningen i Sundbybergsartikeln är samma som i detta paper.

Detaljerad innehållsförteckning

[1. Det moderna samhällsprojektets problem med otrygghet och brott.](#)

1.1. Det moderna projektet förutsätter rationellt tänkande och handlande människor, men otryggheten är delvis irrationell.

1.2. Brister i samhällskontraktets efterlevnad.

1.3. Det moderna stadsbyggandets suboptimering

1.4. Reella målkonflikter i stadsbyggandet, som det inte finns entydiga lösningar på...

[2. BRÅ-rapporten 'Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott' - hur ser Sverige bilden ut.](#)

2.1. BRÅ-rapportens brottstyper och problemtyper ute i bebyggelsen ('vad' är problemen):

2.2. BRÅ-rapportens bild av områden, platser, lokaler, etc., dvs. av 'var' problemen finns.

2.3. Åtgärder - genomförda och föreslagna - som omtalat i BRÅ-rapporten (dvs. 'hur' göra):

[3. Råd och anvisningar om brottsförebyggande stadsplanering - den aktuella situationen.](#)

3.1. Brottsförebyggande bostadsplanering började i USA med 'defensible space' och 'CPTED'

3.2. England - motstridande tendenser

3.3. Danmark kommer igång på 1980-talet, men med svag effekt i praktiken

3.4. Sverige har nu - långt om länge - kommit bra med

3.5. CPTED - behov för vidare utveckling

[4. Urbanitet - en central fråga för stadsliv och trygghet](#)

4.1. Urbaniteten och ett civiliserat liv

4.2. Urbaniteten som stadsbyggnadskoncept

a. Urbaniteten kan tänkas som utspänd innanför en triangel, vars hörn är 'den trevliga staden' respektive 'den trygga staden' och 'den spännande staden'.

b. Urbaniteten förutsätter ett välintegrerat rörelsenätverk, som huvudsakligen är 'icke-labyrintisk'

- c. Urbaniteten består av en mångfald av människor och en mångfald av unika verk.
- d. Urbaniteten förutsätter täthet och närhet
- e. Urbaniteten förutsätter byggda rumsliga gränser och en kontinuerlig stad
- 4.3. Urbaniteten och den stad vi faktiskt har
- 4.4. Urbaniteten, upplysningen och det moderna stadsbyggnadsprojektet
- 4.5. Urbaniteten och de brottsförebyggande anvisningarna
- 4.6. Urbanitetsutveckling och stadsförbättring i Sverige
- 4.7 Slutord om rädsla och förebyggande - nyfikenhet och fruktlöshet

1. Det moderna samhällsprojektets problem med otrygghet och brott – upplevda och faktiska

En betydlig del av befolkningen känner sig otrygg i våra städer - utomhus, i parkeringsanläggningar och delvis också inomhus. Det är efterhand dokumenterat i flera olika studier. Inte minst upplevs de många öde områdena och de öde stråken i stadsbygden som otäcka, även om det för det mesta är en ologisk rädsla, då den statistiska risken för överfall här är liten. Några drar sig för att gå ut på kvällarna, andra går ut i grupp för att vara mera säkra, ytterligare andra tar taxi för att slippa ta kollektivtrafik. Dörrögon, dubbla lås på bostadsdörrarna och ständigt låsta trappuppgångar är nu mera regel än undantag, i varje fall i Sveriges större städer. Starka individuella burar installeras i källare och parkeringsanläggningar. Dubbla lås på cykeln och fastlåsnings till stativ är nödvändigt på flera håll. Elektronisk passerkontroll införs, inte minst i gemensamma utrymmen. Alarm med rörelsedetektorer installeras i bostäder och lokaler. Det händer att det också installeras apparater som fyller rummet med rök vid inbrott. Fler och fler lokaler får galler för fönsterna i bottenvåningarna - inta bara butiker och kontor, men ibland också skolor och andra offentliga byggnader, ja till och med en del bostäder. I stadsdelar med särskilda problem, kan galler finnas också högre upp. Många, som bor eller arbetar i bottenvåningarna, lever det mesta av tiden bakom nedrullade persienner, fördragna gardiner eller annan form för insynsskydd. Ett växande antal övervakningskameror dyker upp både utomhus och inomhus. Skyltar om 'Grannsamverkan mot brott' ses lite varstans - och ibland hänger de så länge att de bleknar... Medborgare har börjat organisera sig för att patrullera i bostadsområden, centra, parkeringsanläggningar och småbåtshamnar - det finns sådana grupper både av ungdomar, föräldrar och äldre: 'Lugna Gatan', 'farsor och morsor på stan' och 'skyddsänglar' är några av benämningarna. Inte minst är stor uppmärksamhet riktad mot alkohol- och narkotikamissbruk.

Brottsligheten har de senaste 50 åren ökat markant. Oavsett vad man kan ha av vetenskapliga invändningar mot statistikens precision över ett långt förlopp med skiftande förutsättningar och attityder, så har det skett en flerdubbling av brottsligheten. Säkerhetsindustrin har gyllene dagar - både den med tekniska fix och den som vaktbolagen står för. Försäkringsavgifterna stiger. Skattemedel används i trygghetssammanhang inte bara på polis, rättsväsende och kriminalvård, men också på förebyggande insatser gentemot ungdomar och på reparationer efter vandalisering av offentliga rum, skolor och kollektivtrafik. Specialiserade klottersaneringsfirmor uppstår. Och i en stor del av landet har det bl.a. på uppmaning från Justitiedepartementet och BRÅ bildats lokala brottsförebyggande råd. Ca. 250 stycken finns för närvarande räknat för kommuner och stadsdelar tillsammans.

Så ser det i dag ut i det samhälle, som för mindre än 50 år sedan kallades för 'Folkhemmet'. Det är inte lika illa som i USA, där 8 miljoner människor bor i 'gated communities' för att skydda sig, eller som i Storbritannien, där det finns ca. 2 miljoner övervakningskameror, men det är illa nog. Det moderna svenska samhällsprojektet har inte kraschat, men det har hamnat i problem som i princip inte borde hända enligt projektets egen logik. Med en stor ekonomisk växt, ett av världens mest jämlika inkomstfördelningssystem, utbyggda välfärdsordningar, massor av gratis utbildning, kvinnofrigörelse och sexuell frigörelse, födelsekontroll och önskebarn, ett stort genomfört bostadsbyggnadsprogram, okorrumperad förvaltning och ett välsmort planeringssystem borde de nämnda trygghetsproblemen inte kunna uppstå, i varje fall inte som en bred utvecklingstendens. Alltså, det borde inte hända - men ändå händer det. Enda möjliga förklaring är, omdelbart sett, ett eller flera systemfel antingen i den tankemodell, som det moderna projektet bygger på, eller i dets implementering.

Grundläggande sett är det moderna svenska projektet i överensstämmelse med det europeiska och nordamerikanska upplysningsprojektet från andra hälften av 1700-talet och framåt med de grundtankar om universella mänskliga rättigheter som föddes då. Enligt J-J Rousseau skall detta ses samman med utvecklingen av en allmän vilja, som är moralisk och syftar till det gemensamma goda, och som förvaltas av en demokratisk stat. Denna stats lagar är både stiftade av och följes av medborgarna, därför att det är till allas eget bästa. Förhållandet mellan stat och medborgare kan då bli till ett socialt kontrakt, där både stat och medborgare har klara rättigheter och klara plikter. ('Du Contrat Social', 1762). Så långt, så gott - i teorin.

Problematiken var komplicerad redan för Rousseaus samtid på grund av skillnader mellan teorier och verklighet. I dag bidrar många olika faktorer till den bild av otrygghet och brottslighet som har målats upp ovan. Att här svara på frågan varför modellen och verkligheten skiljer sig så mycket och varför det gick snett kan inte göras uttömmande. Men det är möjligt att försöka:

För det första är en del av otryggheten inte direkt utsprungen ur faktiska brottsändelser.

För det andra lever en del medborgare inte upp till Rousseaus idealbild av rationellt handlande medborgare, som förstår samhällskontraktet, värderar det och respekterar det

För det tredje har det moderna stadsbyggandet på ett mycket selektivt sätt försökt att leva upp till upplysningsprojektets krav om förnuft och vetenskaplighet, samtidigt med - och kanske också på grund av - att det har varit demokratiskt svagt.

För det fjärde finns det reella målkonflikter i stadsbyggandet, som kunde hanteras bättre.

1.1. Det moderna projektet förutsätter rationellt tänkande och handlande människor, men otryggheten är delvis irrationell.

Bara en del av otryggheten är direkt utsprungen ur brottsändelser i egen miljö och reella risker. Den upplevda otryggheten är betydligt större än den statistiska risken att faktiskt bli drabbad. Få människor går dock runt med en realistisk riskberäkningsdator i huvudet och även om man gjorde det, passar intellektuell förståelse och känslomässig upplevelse inte nödvändigtvis samman. Många saker förstärker otryggheten: det sätt media behandlar brott på, underhållningsindustrins fokusering på spänning, ensamhet, anonymitet, olika mera eller mindre främmande kulturer samt tecken i miljön som signalerar att något är fel (klotter, galler, skräpighet, etc.). Härtill kommer de många öde ställena i våra städer

Hyresgäströrelsen i Sverige och tidskriften 'Vår bostad' (nr. 8, augusti 2000) har genomfört en Sifo undersökning av otrygghet i bostadsområden och kostaterar att var femte är rädd och att unga kvinnor bl.a. är rädda för våldtäkt i det egna bostadsområdet. De som bor i lägenhet är mera otrygga än de som bor i villa. Bland de som bor i lägenhet är 34% rädda för överfall, 30% för inbrott och stöld, 26% för missbrukare, 22% för stökiga ungdomsgång, osv.

Brottsligheten i Sverige är internationellt sett hög om jämförelse görs med andra utvecklade västländer - ofta motsatt den bild svenskar har av Sverige jämfört med utlandet. Då brottsstatistik dåligt kan användas vid internationella jämförelser, har det i stället gjorts jämförande enkätundersökningar, där folk har upplyst i vilken omfattning de har varit offer för brott (BRÅ: Brottslighet i olika länder, 2001). Aftonbladet (2001-04-13) sammanfattar situationen av brottsofferundersökningarna: Varje år blir var fjärde svensk utsatt för brott. Av 15 undersökta länder ligger Sverige fjärde högst - och högre än USA. 1,2 miljoner brott anmäls årligen i Sverige. En hel dem av dem är relativt små, som cykelstölder och bilinbrott. Men Sverige ligger också över genomsnittet vad gäller rån, våld- och sexbrott. Största rädslan gäller våldsbrott, som är överdriven jämfört med de faktiska riskerna.

Den ganska höga grad av otrygghet, som kommer fram i enkätundersökningar, kan delvis vara ett resultat av hur vi förväntas att svara. Ibland passar det folk säger dåligt samman med faktiska observationer - t.ex. var i staden de helst går och inte går. Olika personer, beroende på bakgrund och lägg-

ning, är också olika ängsliga - eller olika optimistiska och pessimistiska om man vill - även om situationen för övrigt är lika.

En del av otryggheten för brott kan också ha att göra med att ängslan förskjuts från annat till just brottslighet. I ett modernt samhälle finns det mycket att vara ängslig för, som det kan vara mera dif- fust och svårt att förhålla sig till: teknologisk utveckling, människoskapade ekologiska hot, hård konkurrens på arbetsplatsen, olyckor som kan få omfattande konsekvenser, farlig mat, en partner som kan gå sin väg, barn som kommer till skada i trafiken, mutationer och genmanipulationer, aktie- kurserna, en möjlig kollision mellan jorden och en asteroid, etc. Gamla hot från vilda djur, svält och krig är inte så aktuella i Sverige mera, men mycket annat har kommit till. En inte obetydlig del av befolkningen tar regelbundet lugnande piller, för det mesta dock inte med oron för brott som främsta orsak. En del ängslan och ångest har reellt djupare existentiell bakgrund.

En del av problemet är, att ju mera man vet och ju mera man reflekterar över det man vet, ju fler och ju större risker blir man klar över att det finns. Detta är en följd av själva upplysningsaspekten av det moderna projektet. Marknadsmekanismer och politik spär på. En del företag lever av och bidrar till otrygghet, t.ex. genom annonser för skyddsutrustning eller försäkringar. Säkerhetsexperter lever av att hitta och försöka lösa problem. I några länder, men hittills inte så mycket i Sverige, bidrar dessutom politiker - som nämnt i inledningen - till att blåsa upp otryggheten och bekämpandet av den, som ett led i kampen om makt och folkets gunst. När president Bush i USA lägger så stor vikt på terror- bekämpning, är orsaken inte bara den skada terrorn kan göra, men också att det har gjort honom po- pulär och dessutom avleder uppmärksamheten från andra pressande politiska problem, vars lösning det är svårare att få konsensus om, inte minst när hans valkamp i betydlig grad har betalats av företag som förväntar gengävor.

Rädslor och ängslan förskjuts också över tid. När tidigare stora problem reduceras, rycker andra fram. I industrisamhällets städer var man under 1800-talet rädd för arbetarklassen, sjukdomar, fattig- dom, prostitution och fri sex.... Nu är det brottslighet, inte minst ungdomsbrottslighet, som är högt uppe på listan. Sett i det perspektivet är den växande oron för brott möjligtvis att betrakta som ett av framstegens pris - den visar kanske indirekt, att vi har mindre annat att oro oss för.

En del av de som är räddast, har samtidigt minst risk för att bli drabbade, t.ex. äldre kvinnor. Kvin- noperspektiv på otryggheten har kommit mer i fokus under senare år och det är bra - men man skall samtidigt komma ihåg, att det mera är kvinnor än män som i dag bär upp det offentliga kulturlivet i våra städer - även om kvällarna. Det är sällsynt, att kvinnor inte törs lämna bostaden.

1.2. Brister i samhällskontraktets efterlevnad.

Sett i det moderna projektets perspektiv förekommer brott och uppstår rädsla för brott, därför att en del medborgare inte lever upp till Rousseaus idealbild av rationellt handlande medborgare, som för- står samhällskontraktet, värderar det och respekterar det.

a. En del ungdomar uppfattar inte samhället som deras eller som deras ansvar. Samhället är något som äldre generationer har hittat på, något som i varje fall i vissa sammanhang begränsar de ungas handlingsmöjligheter, något som skall utmanas eller något som det skall provas gränser i förhållande till. Det handlar om ett återkommande generationsproblem, som det inte finns några grundläggande lösningar på, men som kan hanteras bättre eller sämre av föräldrar, dagis, skola, media, kommun, näringsliv, etc.

b. Majoriteten av brott i Sverige begås klart av 'svenskar' och inte av invandrare och deras barn. Men när det är sagt, måste invandringen också tas upp som ett särskilt brotts- och trygghetsproblem. En del av de nya medborgarna från utlandet och/eller deras barn respekterar inte samhällskontraktet, därför att de inte känner till det eller därför att de av religiösa eller andra skäl inte vill acceptera det. Dessa personer lever därmed reellt utanför upplysningsprojektets förståelseram. Bland problemen i svenska städer finns en etnisk överrepresentation för vissa typer av brott, som det i breda kretsar an- ses för politisk okorrekt att tala om och som ofta sökes (bort)förklarad med skillnader i utbildning

och social förhållanden. Överrepresentationen av brott begångna av personer med annan etnisk bakgrund, speciellt män med bakgrund från vissa länder i Nordafrika och Mellanöstern, är dock en realitet som inte bara kan elimineras med social-statistisk argumentation. I kombination med invandringens ojämna regionala fördelning och förstärkt av en betydlig bostadssegregation i de större städerna, spelar detta i dag en egen roll för otryggheten. Det gäller inte minst en del muslimska mäns närmast medeltida kvinnoyn, som bl.a. leder till högre våldtäktsfrekvenser och i extrema fall till gruppvåldtäkter av icke-muslimska kvinnor samt till våld mot kvinnor och så kallade 'hedersmord' inom den egna familjen, när de ifrågasätter dessa mäns herravälde.

Det finns inga aktuella siffror på 'icke-svenskars' brottslighet i Sverige, men en ca. 10 år gammal BRÅ-undersökning antyder vad det handlar om. Aftonbladet (2000-03-13) sammanfattar förhållandena: Brottsligheten bland invandrare och deras barn är överrepresenterad med ca. 60% i förhållande till deras andel av befolkningen. För våldtäkter är överrepresentationen 4,5 gånger. Men då 'nya svenskar' från Sydostasien och från utvecklade västländer stort sett inte är överrepresenterade, är andra 'nya svenskar' det desto mera. Bortsett från chilener, som också ligger högt i brottsstatistiken i Sverige, är bilden ganska entydig av vilka invandrare, som är mest överrepresenterade. De kommer från länder som Marocko, Algeriet, Tunisien, Libyen, Palestina, Jordanien, Syrien, Irak, och Iran. Personer från dessa länder begår i genomsnitt ca. 3 gånger så många brott i Sverige som 'svenskar'. 17-20% av invandrarna från dessa länder begår brott. Om man dessutom lägger ett könsperspektiv på siffrorna (som Aftonbladet inte gör) och betänker att invandrade kvinnliga muslimers brottslighet nog är liten, blir siffrorna för andelen brottslingar bland muslimska män från Nordafrika och Mellanöstern ännu större.

Ett multikulturellt samhälle är bara möjligt om i princip alla medborgare respekterar grundläggande mänskliga rättigheter. Det betyder att alla kulturer i Europa - härunder också islam - klart och tydligt måste underordnas upplysningsprojektet, liksom det i huvudsak har skett för kristendomen. Annars bryter samhällskontraktet gradvis samman. Att sekularisering skapar nya problem är en annan fråga....

c. Ytterligare en del medborgare har svårt att leva upp till samhällskontraktet på grund av en social arv, som ännu inte brutits trots flera generationers välfärdssamhälle - och/eller på grund av psykiska störningar. Några har till och med genetiska fel, som leder till en brist på 'våldsbroms' i hjärnan. På det sista har det också visat sig, att dålig kost kan bidra till brottsligt beteende. Samhällskontraktet förutsätter att alla människor har någorlunda lika förutsättningar, men det har några svårt att leva upp till även om de ville och det måste i viss grad accepteras. Många olika försök har gjorts att hantera utsatta minoriteters särskilda och ofta rätt individuella problem. Tendensen är att deras rättigheter också i störst möjliga utsträckning skall respekteras. Det betyder att många av dem finns ute i samhället bland oss andra med en del problematiska händelser som följd.

d. Ytterligare andra måste betraktas som återfallsförbrytare. Det är här tal om personer, som upprepade gånger bryter samhällskontraktet, väl medvetna om att de gör det. De har startat som personer under en av kategorierna a, b, eller c ovan (eller en kombination härav), men blir efterhand en grupp, som ur brottsförebyggande synpunkt måste behandlas för sig. De sysslar ofta med grövre och mera planerad och/eller organiserad brottslighet och fängelserna fungerar som högre utbildning i 'brott'. Ofta har fängelsekunderna också narkotikaskulder och/eller narkotikaberoende, när de kommer ut, som bidrar till att brottsligheten fortsätter.

e. En mera eller mindre självständig faktor i förhållande till de ovanstående är dessutom problem med alkohol och droger. Dessa sätter delvis det rationella samhällskontraktet ur spel, i varje fall temporärt för några - vid stor konsumtion. Kriminalisering av narkotika samtidigt med att samhället inte lyckas med att stoppa narkotikatraffiken leder dessutom till en spiral av drogrelaterad brottslighet. Den narkotika, som de drogberoende 'måste ha', handlas till högt uppskrivade priser just genom att den är illegal. Detta bidrar till en stor ytterligare brottslighet för att kunna finansiera drogberoendet. Narkotikapolitiken står här i ett rationellt dilemma mellan på den ena sidan att bekämpa narkotikan

och på den andra sidan en eller annan grad av legalisering, som kan reducera den narkotikarelaterade brottsligheten. Sverige har hittills entydigt valt bekämpningsvägen.

1.3. Det moderna stadsbyggandets suboptimering

Om brott på samhällskontraktet inte skedde och om folk inte kände sig otrygga, skulle det sett i dessa perspektiv inte spela någon roll hur stadsbyggandet ser ut. I verkligheten, där brott och otrygghet existerar, spelar dock stadsbyggandet en roll som ofta underlättar brott och bidrager till otrygghet.

I kriminologin påpekas ofta, att det finns en samvariation mellan urbaniseringsgrad och brottslighetens omfattning. En större andel stadsbefolkning och speciellt stora städer sammanfaller ofta med högre brottslighet. En av de kopplingar som anges, är storstadens anonymitet. Men det finns flera andra möjliga kopplingar: Ulf Malm har nyligen påpekat, att de senaste 50 årens brottsutveckling i Sverige är väldigt parallell med bruttonationalproduktens utveckling - brottsligheten går till och med tillbaka i takt med ekonomiska kriser. Men alltså, när rikedom i samhället stiger, så stiger också brottsligheten! Ekonomisk växt och urbanisering går ofta hand i hand, så stadslivet kan spela en roll i alla fall. Större städer går ofta också i spetsen för sekularisering och individualisering, kommersialisering och konkurrens, med delvis upplösning av traditionell etik och moral till följd. 'Gesellschaft' spelar större roll, 'Gemeinschaft' mindre - en tendens som Tönnies påpekade redan i sociologins barndom under 2. hälften av 1800-talet - och den utvecklingen har fortsatt sedan dess.

När BRÅ t.ex. skall beskriva brottslighetens fördelning i landet på ett mera 'rättvist' sätt i en kommunjämförelse, då ingår 'standardiseringsfaktorer' - funna vid multipel regressionsanalys - som 'kompenserar' för bl.a. urbaniseringsgraden. Kommunjämförelsen tar hänsyn till resursstyrka, sociala kontakter, befolkningsdemografi, tillfällesstruktur och delaktighet i det offentliga livet. Mera konkret ingår t.ex. tätortsgrad, närhet till storstad och kyrksamhet. (Brottsnivåer i landets kommuner, 2002). Att ge en 'rättvis' bild är dock så komplicerat att göra på ett statistiskt försvarbart sätt, att de tre storstadskommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö måste utgå ur jämförelsen!

Om städer, speciellt stora städer, sammanfaller med högre brottslighet, och om detta reellt har varit känt i lång tid, då borde själva stadsbyggandet också förhålla sig till det. Det har det inte gjort - eller gjort på ett indirekt sätt med 'naturen' och småsamhällen som ideal. Naturens ideologiska betydelse i stadsbyggandet har också rötter i upplysningstiden, eller snarare i reaktionen på den och efterhand också som reaktion på det framväxande industrisamhället, som började utvecklas i England under 1700-talet första hälft (första bomullsfabriken 1719) och som Rousseau kom närmare under hans exil i Storbritannien 1766-68.

Rousseau, som promoverade 'det samhälleliga kontraktet', såg samtidigt samhället, städerna och stadslivet som artificiellt, alienerat och omoraliskt. Men människan var ursprungligen god, menade han, bara hon växte upp för sig själv i naturen..... ('Émile', 1762). I verkligheten stod Rousseau med ett ben i den rationella upplysningen och med ett annat ben i det spirande och alternativa romantiska förhållningssättet, en tvetydighet som redan några av hans samtida intellektuella kritiserade.

Tanken att naturen är bra för människan, medan den traditionella staden inte är det, fick så småningom praktiska konsekvenser i stadsbyggandet, även om det skulle ta över 100 år från en tidig nyskapelse som 'the Crescent' i parklandskapet i Bath 1767 till utvecklingen av ett trädgårdsstadsideal. Tidsdimensionen avhänger om man ser den engelska trädgårdsstadens födelse som Bedford Park 1875, Port Sunlight 1887 eller Letchworth 1902. Trädgårdsstaden var mera öppen och hade mer grönska, men var annars ganska traditionell med hänsyn till rumslig struktur och bebyggelsens skala. Denna stadstyp fick endast ett marginellt genomslag som komplett samhälle och blev mest till förstadsenklaver för en del mera välbärgade eller initiativrika.

Enligt det nya moderna stadsbyggnadsideal, som började bli tydligt omkring 1930, hade trädgårdsstadsrörelsen inte löst stadens problem på ett tillräckligt radikalt sätt. Nu skulle allt göras annorlunda - det gällde att bryta med alla tidigare sätt att bygga stad på. Efter ca. ett årtiondes inkubationstid, då idéerna utvecklades, antog den moderna arkitekturkongressen CIAM år 1933 den så kallade Athen-

chartan, som i ett slag vände upp och ner på 5000 års erfarenheter med stadsbygge. Det riktiga blev nu att göra många väsentliga saker på motsatt sätt av vad man tidigare hade gjort. Byggandet med gator och kvarter skulle upplösas till en fri form med mycket solljus, grönt, öppna ytor, fristående hus och trafikseparering. Utsikt, stora gräsytor och träd blev viktigare än deltagande i stadslivet. Bottenvåningar i hus och privata ytor på marken skulle avskaffas till fördel för hus på pelare och trädgårdar på taket. Hus som tidigare varit relativt små skulle bli mycket större och gärna också mycket högre. De öppna ytorna på marken skulle kort sagt bli så stora som möjligt. Den blandade staden skulle samtidigt funktionsuppdelas. Rörelsen drevs fram av avantgardistiska kulturpersonligheter, främst arkitekter och med Le Corbusier i spetsen.

Det moderna stadsbyggandet har på ett mycket selektivt sätt försökt att leva upp till upplysningsprojektets krav om förnuft och demokrati. Under återopade vetenskaplighet har det på viktiga punkter i stället varit utopiskt och snävsynt. Man kan säga att den moderna stadsplaneringen har varit präglad av en idealistisk människosyn, som samtidigt har varit starkt förenklad. Formeln har i grova drag varit: arbetsplats + bostad + sociala och hälsomässiga institutioner + grönt + sol + trafikdifferentiering = glad och snäll människa. Det handlade om en liten grupp 'experters' optimering av några få parametrar. Efter andra världskriget omsattes detta program i stor skala i europeiskt stadsbyggande.

En hel del av otryggheten och de lätta möjligheterna att begå brott med i genomsnitt små konsekvenser för gärningsmännen handlar därför om, att det moderna stadsbyggandet i hög grad har bortsett från brottslighet som en faktor som det skulle tas hänsyn till - ut över lås på dörren till bostaden eller företaget.

Det som i dag kallas för den situationella brottspreventionen har alltså varit dåligt medtänkt i det moderna stadsbyggandet. Denna handlar om att förebygga så kallad vardagsbrottslighet, dvs. vanligt förekommande brott, härunder inte minst ungdomsbrottslighet av olika slag. För att ett brott skall begås krävs både en potentiell gärningsman, ett potentiellt offer eller ett lämpligt objekt för den brottsliga handlingen samt yttre omständigheter som underlättar eller bagatelliserar brott. Underlättande av brott kan ha att göra med bristande fysiskt skydd och/eller med mindre risk för upptäckt och påföljd. Bagatellisering av brott kan handla om att den fysiska miljön signalerar att här begås brott som ingen gör något åt. T.ex. leder klotter som får sitta kvar till att klottrande får karaktär av ett banalt brott och andre klottrare får därmed både uppmuntran och friare händer.

Situationellt brottsförebyggande i staden handlar förutom lämpligt skalskydd först och främst om en lämplig fysisk utformning, som ger överskådlighet och befolkade offentliga rum. Det är viktigt att undgå tomma områden längs stråk där folk måste röra sig samt att undgå onödigt exponerade baksidor. Den moderna stadsplaneringen har ofta förbrutit sig mot dessa grundregler. Härmed bidrar det moderna stadsbyggandet troligen till mera brottslighet och i varje fall till mera otrygghet.

Att det moderna stadsbyggandet inte har tagit särskilt mycket hänsyn till situationell brottsprevention betyder därför, att mycket av det som har byggts efter 1930 är fel utformat ur trygghetssynpunkt, och speciellt efter 1960, när den moderna stadsplaneringen slog igenom i stor skala, bl.a. med välsignelse från det som den gången hette Planverket i Sverige.

En del av koncentrationen av ungdomsproblem till vissa stadsdelar hänger också samman med att stora stadsdelar har byggts ut på kort tid. Ändå kommer det gång på gång som en överraskning, att det uppstår ungdomsproblem ca. 15 år efter första inflyttningsvågen i nya snabbt utbyggda större stadsdelar (t.ex. i Rissne, Sundbyberg i slutet på 1990-talet - en stadsdel som är utbyggd 1981-87 - räkna här $1984+15=1999$ för ett grovt bud på när problemen börjar bli värst).

1.4 Reella målkonflikter i stadsbyggandet, som det inte finns entydiga lösningar på....

Trygghet i förhållande till brott är inte det enda, som är viktigt i stadsbyggandet - lika lite som det snäva urval av aspekter, som den moderna stadsplaneringen ursprungligen handlade om. De flesta av oss önskar ett socialt öppet samhälle, som är ekologiskt långtidshållbart, trafiksäkert, handikappvänligt, allmänt trivsamt och vackert för nu att nämna bara sex andra mål, som också har en central pla-

cering i aktuella svenska prioriteringar. En del av dessa mål är inte omdelbart lätta att förena. Trafik-säkerhetstänkande har gett oss isolerade trafikanläggningar och gångtunnlar, där folk blir rädda för överfall i stället. Nya krav till avfallshantering har lett till miljöbodar och tillbyggnader, som skymmer sikten och därmed reducerar den oformella sociala kontrollen. Hus med lätt förhöjda bottenvåningar och en liten trappa upp - som bidrar till bättre överblick och större trygghet - strider mot handikappkraven, eller betyder extra kostnader. Dessutom glömmen en del arkitekter ibland andra mål (medvetet eller omedvetet), när de förföljer deras egen konstnärlighet eller nya internationella estetiska modetrender.

Det är också ett reellt problem, att större fokus på brottsförebyggande kan leda till ett mindre öppet samhälle med flera för allmänheten stängda zoner eller zoner med passerkontroll - även om det inte byggs 'gated communities' av USA typ. Om övergångszoner mellan offentligt och privat samt mellan inne och ute är viktiga för liv och kontakter i staden, då betyder t.ex. säkerhetsåtgärder i form av portkoder och liknande, att dessa övergångar blir hårda, dvs. att inte mycket aktivitet och kommunikation kommer att föregå här. Det blir det sociala livet i staden fattigare av. Och barns möjligheter att leka, lära och experimentera utan allt för mycket kontroll från vuxna blir också mindre.

2. BRÅ-rapporten ' Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott' - hur ser Sverige bilden ut?

I mars 2002 publicerades en 104 sidors publikation av Brottsförebyggande Rådet, Boverket och Rikspolisstyrelsen: 'Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott'. Rapporten (härefter kallad BRÅ-rapporten) är utarbetad på uppdrag av Sveriges regering för att göra status över situationen och pejla sig in på vidare utvecklingsvägar. Den handlar om

- kunskapssituationen,
- nu aktuella bebyggelseinriktade åtgärder mot brott i Sverige - dvs. hur långt man har kommit i praktiken,
- de olika parterna och nivåerna - inklusive målsättningar och planeringssystem,
- internationella erfarenheter, samt
- modeller för lokal samverkan

Med denna uppläggning, som är stark i sin fokusering på förutsättningarna - organisatoriska och andra - för att bedriva och utveckla 'bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet', kommer omvänt de händelser och situationer som arbetet egentligen handlar om att förebygga inte lika tydligt eller lika systematiskt i fokus. Typer av brott och störningar, de fysiska omständigheter de förekommer i och de åtgärder som sökes genomförda på platsen framkommer som spridda och ganska osystematiska upplysningar genom det mesta av rapporten, och får också delvis utläsas indirekt.

BRÅ-rapportens egna sammanfattande slutsatser säger bl.a. att:

- 1) kunskapen har ökat;
- 2) få kommunala översiktplaner tar ännu upp saken;
- 3) åtgärder på den lokala nivån har dock ökat de senaste åren;
- 4) intresset i forskarvärden har ökat;
- 5) det bör arbetas vidare med nordisk tradition för brottsförebyggande planering och frivillighet; samt
- 6) de lokala brottsförebyggande råden bör kunna spela en större roll och involvera fler aktörer.

Detta stämmer i sina huvuddrag med mina egna erfarenheter från bl. a. mera än 15 svenska kommuner, där jag har genomfört konferenser och seminarier om saken och de 'expeditioner' till olika typer av problemområden, som har gjorts i de sammanhangen.

En status- och perspektivrapport som BRÅ-rapporten, kommer att spela en roll för utvecklingen av bebyggelseinriktade åtgärder mot brott i Sverige de närmaste åren. Därför är inte bara rapportens 'organisatoriska' rekommendationer viktiga, utan också den bild den ger av problemen ute i städernas bebyggelser och vilka slags åtgärder som ser ut att vara aktuella i praktiken. För att få ett grepp om

den bilden i rapporten, har den lästs 3 gånger extra och varje gång med olika 'glasögon' och på tvären av samtliga kapitel och bilagor. De tre paren glasögon kan kort kallas för 'vad', 'var' och 'hur', och jag har för varje läsning noterat på vilka sidor och på hur många sidor olika 'vad', 'var' och 'hur' förekommer. Rubriceringar i grupper och delvis också i undergrupper kan diskuteras, liksom hur det har räknats, men bilden blir nog under alla omständigheter rätt stabil. Det visar sig att den samlade bilden - också med en sådan läsning - är ganska väl balanserad, men att det samtidigt finns en del luckor och för-givet-taganden. (I texten nedan nämns det som förekommer på minst tre sidor i rapporten - kompletta ranglistor finns på <http://bo.gronlund.homepage.dk/>).

2.1. BRÅ-rapportens brottstyper och problemtyper ute i bebyggelsen ('vad' är problemen):

Ranglistan för problem som nämns visar att bilbrott direkt eller indirekt figurerar på flest sidor - 16 av de 104. Härefter följer i fallande ordning: inbrott (15), klotter och skadegörelse (14), våldsbrott inklusive misshandel, sexualbrott och rån (12), skräpighet (9), cykelstölder (8), narkotika- och alkoholrelaterade problem (8), bråk och gäng (4), och snatteri (3). Bilbrott, inbrott, skadegörelse och cykelstölder är kvantitativt omfattande problem i Sverige, det vet vi från brottsstatistik. I förhållande till faktiska händelser figurerar våldsbrotten däremot förhållandevis ofta i BRÅ-rapporten. Våldsbrott är dock allvarliga kränkningar och ger upphov till betydlig otrygghet, så problembilden blir nog ändå ganska rimligt balanserad.

När man läser rapporten på tvärs av kapitel och bilagor, för att få grepp om dess helhetsbild av brotts- och otrygghetsproblemen, blir det samtidigt tydligt att det är svårt att upprätthålla en klar distinktion mellan egentlig brottslighet och störande beteende. Skräpighet, bråk, gäng, tillhåll för A-laget samt störande hyresgäster inomhus kan bara delvis och under vissa omständigheter klassificeras som aktiviteter och förhållanden som kan beivras med lagar och bestämmelser. Men när otrygghetsperspektivet ingår med en betydlig tyngd i rapporten, är det också rimligt att problembilden breddas. Det finns dessutom i verkligheten delvis ett samband mellan egentliga brottsproblem och mera 'mjuka' ordningsproblem, som gör rapportens frånvaro av tydlig gränsdragning acceptabel, även om argumentation för sammankopplingen inte ges i rapporten.

Brottsförebyggande Rådet har i Sverige också ett ansvar för produktion av brottsstatistik och publicerar sådan i annat sammanhang, än den här aktuella BRÅ-rapporten. Ändå kunde man önska en lite mera systematisk och detaljerad bild av brottsproblemen även i denna rapport: deras vanlighet och fördelning på olika orter och regioner.

Något av det som inte blir nämnt, men som reellt också spelar en roll i förhållande till bebyggelse och allmänna platser är bl.a.:

- Skadegörelse av flera olika slag utöver klotter - som man bör sätta ord på, när man diskuterar bebyggelse och brott - fönsterkrossning, förstörda lampor, förstörd växtlighet, förstörda byggnadsdelar, förstörda inredningar, etc. Också anlagda bränder bör tas med.
- Barn- och ungdomar, som blir bestulna eller rånade på pengar, kläder, mobiltelefoner, MP3-spelare, etc. av andra barn- och ungdomar (troligen ett växande problem!)
- Kreditkortsrelaterade problem, t.ex. överfall vid bankomater
- Fick- och tricktjuvar på trånga centrala platser
- 'Lånade' kundvagnar, som inte återlämnas, samt stöld av blommor, bänkar och liknande på allmänna platser
- Segregation i större städer i kombination med etniskt överrepresenterad brottslighet

2.2 BRÅ-rapportens bild av områden, platser, lokaler, etc., dvs. av 'var' problemen finns.

Med hänsyn till var rapporten ser att problemen finns, domineras ranglistan av bostadsområden (34 sidor om delasppekter medräknas, dock exklusive parkering), efterföljt av trafikstråk och trafikrum

(28), parkeringsplatser och p-anläggningar (20), uterum inklusive torg och mötesplatser (18), mörka områden, ställen och rum (16), centrumområden (15) samt parker och rekreationsområden (14).

Härefter ger ranglistan en rad delasppekter under ovanstående huvudkategorier:

- Trafiksystem: Gång- och cykelvägar (12), gator och vägar (10), kollektivtrafik (10), cykelparkering (9), samt tunnlar (5).
- Bostadsområden: Förråd, källare och vind (9), bostadshus och bostad/lägenhet (9), cykelparkering och cykelrum (9), portar, entréer och trapphus (8), tvättstugor (7), höga och stora hus (6), lekplatser (5), gårdar och närmiljö (4), samt dörrar och lås (3).
- Centrumområden: Butiker (5) samt krogar och liknande (3).

Problem med planteringar - inte bara i parker och rekreationsområden - nämns dessutom på 9 sidor.

Arbetsplatsområden (industri, kontor) nämns bara på 3 sidor, möjligen beroende på att det här finns större tradition för att själva ta hand om säkerheten - både fysiskt och genom väktare.

Det som nästan helt saknas i rapporten, för att få en rimlig helhetsbild av platser och byggnader med problem, är skolor, daghem, ungdomsgårdar och liknande huvudsakligen kommunala institutioner för barn och ungdomar. Här sker en hel del stölder och skadegörelse och även en del våld och mobbing samtidigt som att många av dessa anläggningar ofta har olämplig utformning och placering. Att detta stort sett har kommit bort, kan ha att göra med att det organisatoriskt betraktas som mindre komplicerat eftersom kommunerna är både planmyndighet, fastighetsägare och -förvaltare och själva driver verksamheten i byggnaderna. Inte desto mindre finns det reellt en hel del att göra för att reducera brott och öka tryggheten här, som kommunerna inte utan vidare kan förväntas att vara rustade till att klara var för sig.

Om man går mera i detalj med hänsyn till bebyggelse, funktioner och omgivningar har BRÅ-rapporten också en del andra 'luckor' i framställningen, bl.a.:

- Problem relaterade till 'trafikstråk' och liknande blir mest en fråga om varje stråk för sig. På detta sätt försvinner frågorna om trafiksystemens rumsliga helhetsstruktur ut ur bilden, härunder frågor om trafikseparering, brist på sammanhängande bebyggelse, och det stora antal sträckor som är öde det mesta av tiden som ett resultat av bl. a. strukturella förhållanden.
- Parkeringsfrågor blir ofta nämnda, men utöver parkeringsplatser på marken under öppen himmel och två rapportsidor där parkeringshus nämns, saknas en mera differentierad bild av de parkeringsrelaterade problemen, som också omfattar bl.a. parkeringskällare, carportar med och utan inklädda vertikala delar samt fristående garagelängor (med garageport till varje bil). I praktiken är det stor skillnad på hur parkeringslösningar konkret ser ut i olika kommuner och bebyggelser i Sverige.
- Bankomater har särskilda placerings- och omgivningsproblemställningar.
- Systembolag är en särskild svensk problematik, som ibland leder till en större rumslig koncentration av alkoholproblem på allmänna platser än i länder med mera lättillgänglig alkoholförsäljning och därmed mera 'decentraliserade' problem. Kulturskillnader (starksprit mera än öl eller vin) spelar fortsatt också en viss - om än avtagande - roll när det gäller svenska alkoholproblem på allmän plats jämfört med utlandet.

2.3 Åtgärder - genomförda och föreslagna - som omtalat i BRÅ-rapporten (dvs. 'hur' göra):

Den framtagna ranglistan baserad på rapporten toppas här av bättre belysning (16 sidor), efterföljt av bättre förvaltning och skötsel (13), förbättring av överskådlighet generellt och om dagen (13), bättre skalskydd och passersystem (12), befolkade uterum och stråk (7), fler och bättre mötesplatser (7), beskärning av växtlighet som delasppekt av överskådlighet (7), upprustning och uppfräschning av platser, hus och ting (6), funktionsintegration och blandstad (6), mer träd, buskar, blommor och försköning - som inte behöver att vara i motsättning till beskärning (6), bostäder i mindre enheter (5), bättre material, och konstruktioner (5), klotterbekämpning (5), reorganisering av parkering (5), styr-

ning av boendesammansättning (5), elektroniska lås- och passersystem i gemensamma utrymmen (4), galler och jalusier och undvikande härav (4), klara uppdelningar och ansvarsförhållanden (4), sektionering av gemensamma utrymmen (3), försvårande av droghandel (3), flera differentierade kultur- och fritidsaktiviteter (3), väktare (3) samt odlingslotter (3).

Några åtgärder som bara nämns på en eller två sidor kunde nog förtjäna en högre placering på ranglistan, t.ex. förbättring av tunnlar och ändring av trafiksystem (rörelsesystem).

Kameraövervakning nämns slutligen ett par gånger i BRÅ-rapporten liksom frågan om flyktvägar. Sistnämnda gäller både förhindring av att brottslingar kan komma i väg och det motstridande kravet om flera möjligheter att undslippa brottslingar. Det säges dock stort sett intet om hur kameraövervakning och flyktvägsfrågan kan hanteras.

3. Råd och anvisningar om brottsförebyggande stadsplanering - den aktuella situationen i Sverige, Danmark, Europa och USA.

3.1. Brottsförebyggande bostadsplanering började i USA med 'defensible space' och 'CPTED'

Den nutida uppmärksamheten på trygghet i förhållande till bebyggelse startade med journalisten Jane Jacobs 'The death and life of great American cities' (1961). För henne var den traditionella staden med gator och kvarter den trygga staden med funktionsblandning, täthet/närhet och befolkade gator. Det, som enligt Jane Jacobs inte fungerade - det som var stadens 'död' - var den moderna 'funktionalistiska' stadsplaneringen. Hon skrev utifrån ett New York perspektiv och blev världskänd redan innan miljonprogrammet gick i gång i Sverige. Hennes observationer var skarpa, men någon egentlig vetenskaplig bevisföring hade hon inte.

Det moderna stadsbyggandet började att ifrågasättas mera allmänt i slutet på 60-talet, men på ett sätt som mest kom till att handla om ensidighet och betong. Någon mera systematisk självrannsakan i Sverige ledde Jacobs bok inte till, även om både förortsplaneringen och cityplaneringen kom under kritik.

Från 1970-talet och framåt utvecklades bebyggelseinriktade åtgärder mot brott i de anglosaksiska länderna och från 1980-talet i Danmark.

I början på 1970-talet beskrev arkitekten Oscar Newman trygghetsproblemen i den nyare amerikanska 'allmännyttan', med dess stora och höga hus med korridorer och många lägenheter samlade om samma hiss och trappa. De gjorde det nödvändigt för honom att återintroducera begreppet 'Defensible Space' i stadsbyggandet och arkitekturen (1972). Han hade många intressanta observationer, bl.a. om relationer mellan offentliga och privata rum i staden och i bostadsområdena, men koncentrationen av det som var problematiskt i den amerikanska 'allmännyttan' var så stor, både fysiskt och socialt - härunder skalan på husen och avsaknaden av traditionell gatu- och kvarterstruktur - att det reellt inte var mycket annat att ställa upp än bättre lås på varje lägenhet. Hans tankar om 'försvarbara' mellanzoner mellan det helt offentliga och det helt privata - som kan fungera i liten skala och i en mera traditionell stadsstruktur - var svåra att ha med att göra i de områden, där förbättringarna var mest påträngda.

Newmans upptagenhet av vissa delar av brottsförebyggandet, speciellt hans fokus på försvar av territorium, riskerar att leda till ny snäv syn och har kanske medverkat till utbredningen av egentliga 'gated communities' med vaktposter i USA, även om det inte var så han ville ha det, bl.a. därför att alla inte har råd till det. 'Gated communities' fanns förövrigt i USA redan innan Newman - antingen i form strängt avstängda områden som Bel Air i Los Angeles för de rika och berömda (talk-show värden Jay Leno bor där t.ex. nu) - eller i socialt mindre skala som eleganta höghus med uniformsklädd dörrman på Fifth Avenue i New York - med baldakinförsedda entréer á la ett bättre hotell och utsikt över Central Park (det var t.ex. så Jacqueline Kennedy bodde till sist). Newmans egen lösning delar i

senare versioner upp staden i små grannskap utan möjlighet för genomfart för bilar, varemot fotgängarna kan färdas fritt i gatunätets ursprungliga gridstruktur.

Under 1970-talet utvecklades CPTED (Crime prevention through environmental design) i USA, bl.a. mot bakgrund av Newmans idéer och inte minst med direkt stöd från den federala regeringen i Washington D.C. Även om 'defensible space' problematiken hela tiden var en del av detta koncept, blev det efterhand både bredare och mer nyanserat. Det federala programmet stoppades dock tvärt, när Ronald Reagan blev president 1981. Från och med nu skulle USAs brottslighet kort sagt lösas med mera straff och flera fängelser - i varje fall sett från Washingtons perspektiv - och efter hand i vissa städer eller delstater spätt på med 'nolltolerans' och 'three strikes and out - for ever'. En tredjegångskriminell kan nu få livstid för t.ex. snatteri av en bit pizza.

På 1980-talet flyttade fokus för utvecklingen av en mera human brottsförebyggande fysisk planering härefter till Europa. Toronto, Canada, gick senare - på 1990-talet - i spetsen för kvinnors trygghet i staden.

3.2. England - motstridande tendenser

Störst uppmärksamhet i Europa fick geografen Alice Coleman i England med undersöknings- och debattboken 'Utopia on trial' (1985). Hon hade förbindelser långt in i Maggie Thatchers regering och Colemans systematiska, vetenskapligt dokumenterade kritik av den engelska 'allmännyttans' stora trygghetsproblem kom som sänt från himlen till en regering, som fokuserade på privatisering. Colemans syfte var inte 'konservativt' på det sättet, men mera ett försvar av det sociala liv som utvecklas i traditionella radhusbebyggelser, som hon själv hade växt upp i, och som England har många av från tiden före de stora modernistiska bostadsprojekten. Den 'utopi', som 'rättegången' i Colemans bok handlar om, är det moderna stadsbyggnadsprojektet, speciellt bostadsbyggandet. Hennes siffror visar de förödande konsekvenserna av förkastandet av den traditionella stadsstrukturen och av satsningen på storskaliga lösningar i det moderna projektet. Större skala = flera brott, kan man kort säga. Många av de områden, som Coleman undersökte, var dock hårt socialt segregerade med tunga lågstatusgrupper som hyresgäster. Den viktigaste vetenskapliga invändningen mot hennes bok var, om hon i tillräckligt hög grad hade vägt in de sociala faktorernas direkta betydelse för brottslighet och otrygghet, när hon undersökte den fysiska utformningens roll.

Bill Hillier och hans forskargrupp vid Bartlett, University College i London, som arbetar med rumslig syntaxanalys, har senare påvisat att utformningen av stadens gatustruktur spelar en roll för brottsligheten, med relativt mera brott på rumsligt segregerade sträckor i trafiknätet - allt annat lika - dvs. relativt fler brott i den typ av trafiknät med säckgator, som den moderna planeringen eftersträvar med 'trafikdifferentiering'. Allt annat är dock inte lika i verkligheten och ofta ser man mera brottslighet på välintegrerade gatusträckor och i välintegrerade stadsrum av den enkla orsaken, att här normalt finns både mera/flera att föröva brott mot och flera gärningsmän. I förhållande till bebyggelsetäthet, ekonomiska värden och antalet av människor som rör sig här, kan brotten dock samtidigt vara relativt sett få. Val av statistiska metoder påverkar de vetenskapliga svaren, men ingen stad kan fungera, om den skulle bestå av enbart säckgator.

Även om det är i England, som det europeiska intresset för en brottförebyggande arkitektur och stadsplanering blev återuppväckt och viktiga vetenskapliga rön har gjorts, spelar England i dag en tveksam roll som föredöme för hur bättre lösningar kan komma till stånd. Orsaken är en rad motstridande tendenser, som slåss om inflytande. Polisen, den traditionella byggforskningen och det brittiska standardiseringsinstitutet går in för en stad, där största möjliga antal gator är säckgator (ganska likt Newman), medan Bill Hillier och hans team alltså normalt - liksom Jane Jacobs - förordar det motsatta. De flesta ansvariga för den faktiska säkerheten satsar dock inte primärt på den rumsliga strukturen av varken det ena eller det andra slaget, utan på övervakningskameror och andra tekniska fix, härunder 'target hardening'. Och för att stimulera byggherrar och fastighetsmäklare att tänka brottsförebyggande har man infört ett frivilligt system 'Police label safe housing', där ett bostadsområde kan få godkänt och en skylt om detta uppsatt - en delvis succés som dock tenderar att öka skill-

naderna i boendet ytterligare. Även holländarna har infört ett 'safe label' system, men är annars mera i överensstämmelse med nutida brottsförebyggande skandinavisk tankegång.

3.3. Danmark kommer igång på 1980-talet, men med svag effekt i praktiken

I mitten på 1980-talet, efter att brottsligheten ökat kraftigt i ett par decennier, startade den brottsförebyggande planeringen till Danmark. Ett par försöksprojekt sattes igång - bostadsområdena Sibeliusparken och Egebjerggård - liksom arbete med att utarbeta systematiska goda råd. Samtliga har ett öppet samhälle och en trivsamt stad som överordnade mål, som brottsförebyggandet försöker att underordna sig, så detta inte blir till ett snävt självändamål och en ny stadsbyggnadsmässig suboptimering.

Bortsett från bättre lås och annat skalskydd (som primärt riktar sig mot vuxna 'yrkesbrottslingar') handlar mycket av de bebyggelseinriktade brottsförebyggande insatserna om att begränsa ungdomsbrottslighet. Avledande insatser, bl. a. byggd miljö som stimulerar till konstruktivt mera än destruktivt beteende, spelar här en roll utöver direkta bebyggelseinriktade åtgärder mot brott.

Att se bebyggelseinriktade åtgärder mot brott i förhållande till ungdomar betyder samtidigt att brottslighet och olämpligt beteende sätts in i ett perspektiv, som inte rimligen kan vara polariserande. Ungdomsbrottslighet är vanligt förekommande och de flesta unga begår brott, men sällan mera än en eller några få gånger. Att betrakta de potentiella brottslingarna som många och som hörande hemma i områdena ger ett annat perspektiv, än att se brottslingar som en liten, vuxen och särskild grupp, som kommer utifrån.

1990 antogs i Danmark de första rekommendationerna: hur det bör byggas för att reducera våld och vandalism i staden. De råd, som ges här, överensstämmer med hänsyn till rumslig organisation också i sina huvuddrag med de råd, som kan ges för att reducera stölder och inbrott. Överskådliga och befolkade offentliga rum samt skyddade baksidor är bl. a. väsentliga rumsliga aspekter.

I efterhand visade det sig, att rekommendationerna för en trygg stad och ett tryggt byggande på många väsentliga punkter var de rakt motsatta av det modernistiska stadsbyggandets Athen-charta och att en rad positiva erfarenheter med mera traditionellt stadsbyggande i modernitetens namn hade förkastats allt för lättvindigt. Att den trygga staden och det modernistiska stadsbyggandet nästan är varandras antiteser, har inte gjort implementeringen av de goda råden lättare. Dels för att så mycket de senaste 50 - 70 åren har byggts grundläggande fel sett i ett trygghetsperspektiv. Dels för att förståelse och användning av de brottsförebyggande råden närmast förutsätter ett paradigmskift i byggsektorn, som bl.a. en hel del arkitekter inte är inställda på. Härutöver finns det i Danmark också organisatoriska problem i brottsförebyggandet.

De danska goda råden utarbetades primärt i Dansk Standards regi. De fick därmed en systematisk och noggrann tillblivelsesprocess - inklusive offentliga remissrundor - och förde till ett resultat, som aldrig har blivit tillbakavisat, men som efterföljande har haft svårt att få fotfäste i praktiken. En del av svårigheterna ligger i själva standardiseringsorganisationens arbetssätt - en icke-statlig organisation baserad på frivillighet och egenfinansiering, dyra publikationer, stram copyright och rätt svag marknadsföring - som inte passar så bra till en problemställning av bred offentlig betydelse. En annan del av orsaken ligger i en för svag sammankoppling med det danska brottsförebyggande rådet, som inte har gjort nog för att stödja och inarbeta Dansk Standards arbete i deras egen verksamhet, även om det har deltagit i DS arbetsgrupperna. Dessa dubbla svårigheter - som delvis är varandras förutsättningar - har bidragit till att arbetet med brottsförebyggande planering inte riktigt har kommit vidare i Danmark i praktiken. Det saknas idag också en organisatorisk struktur och en statlig uppbackning, som kan promovera mera än enbart socialt och individorienterat brottsförebyggande. Sistnämnda går i Danmark bl.a. under namnet SSP (samarbete skola, socialförvaltning, polis) och är väl-etablerat sedan länge. Denna komplicerade danska bakgrund kommer inte fram i avsnittet om Danmark i BRÅs rapport om 'Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet', som ser ut att stödja sig på en enda källa.

I Danmark finns två forskningsrapporter från senare år, som försöker att belysa samspelet mellan bebyggelseförhållanden och brott samt frågan om de danska rekommendationernas hållbarhet (Christiansen et al, 1996 och Trollegaard et al, 2001). Ingen av dem kommer särskilt djupt ned i problemställningen, som har vetenskapliga metodproblem och svårigheter med en brottsstatistik som ofta är allt för oprecis med hänsyn till geografiska informationer. Problemställningen har dessutom behov av en stor forskningsmässig arbetsinsats - som man inte haft råd till - för att få ett reellt grepp om fysiska förhållanden, faktiska siffror för antalet av människor i olika rum utomhus, osv. Samtidigt finns det ännu inte ett enda nyare område eller byggnadsprojekt i Danmark, som rent faktiskt följer huvuddelen av rekommendationerna och det gör det svårare att studera deras relevans. Båda rapporterna menar man kan påvisa, att god överskådlighet spelar en roll för att reducera brottsligheten. Den första rapporten understryker också vikten av bra fastighetsskötsel. Härutöver är det tunt med slutsatser, som direkt kan relateras till lämpliga bebyggelseåtgärder till förebyggelse av brott. De goda råden står därför ännu inte på någon stark vetenskaplig grund.

3.4. Sverige har nu - långt om länge - kommit bra med

I Sverige bromsade höga vetenskapliga krav länge ett situationellt brottsförebyggande, som utöver enkla tekniska fix och grannsamverkan har haft svårt att få uppmärksamhet tills för några år sedan. Här var det aktuella huvudproblemet inte svårigheter med genomförandet - det var inte på dagordningen. Problemet var kriminologer, som var osäkra på om situationellt brottsförebyggande spelar en entydig roll och i så fall hur. Deterministiska förklaringsmodeller med hänsyn till förhållandet mellan människa, miljö och beteende är ju förkastade sedan årtionden tillbaka, men lägger fortfarande en skugga över miljöpsykologin och manar till stor vetenskaplig försiktighet t.ex. inom kriminologin. Med rationella handlingsval som ett mera rimligt förståelseperspektiv förskjuts dock den vetenskapliga problemställningen. Även om alla människor inte handlar på samma sätt i valsituationer - som livet är fullt av det mesta av tiden - så påverkas handlingsval av omständigheterna under vilka de sker. Det finns i kriminologien efterhand enighet om att situationell brottsprevention kan reducera en del brott lokalt, men att några brott samtidigt flyttas till andra brottstyper eller andra områden i staden. Totalt kan dock nog minst ca. 20 % av brottsligheten tas bort genom förebyggande åtgärder, även om något av brottsligheten "flyttar".

Långt in på 1990-talet var det Brottsförebyggande Rådet i Sverige inte inställt på att ge goda råd om bebyggelseinriktade åtgärder mot brott - bortsett från enkla råd till boende om säkerhet i bostaden. Rådets genom många år vetenskapliga förste man, Per-Olof Wikström, uttryckte det så, att det saknades tillräckligt klara vetenskapliga resultat för att kunna försvara det. Olika brottstyper kunde t.ex. kräva motsattnade strategier i samma rumsliga sammanhang. Wikström hade delvis rätt sett ur en sträng vetenskaplig synvinkel, som fordrade absolut entydighet och 100% säkra bevis. Egentligen var han nog heller inte intresserad i de praktiska, komplexa rumsliga problemställningar, som bebyggelseinriktade åtgärder måste handla om, även om han hade två mycket detaljerade och ohyggliga kartor över Stockholms stad, som båda visade intressanta rumsliga koncentrationer. Den ena visade alla mord och dråp sedan 2. världskriget insatta med nålar, och den andra alla ungdomsbrott (gula nålar) och ungdomsbrottslingars bostad (röda nålar)....

Som situationen ser ut idag (sommaren 2002) har Danmark från och med andra hälften av 1990-talet fungerat som en viktig inspiration för en brottsförebyggande planering i Sverige, som det sista året ser ut att ha tagit ledningen i Europa. Grunden blev lagd i Sverige med Justitiedepartementets 'Allas vårt ansvar' (1996) och Boverkets uppdrag 'Brott, bebyggelse, planering' (1998). Men den svenska ledarställningen handlar nu speciellt om de riktlinjer, som har utarbetats på uppdrag av Stockholmspolisen, 'Bo tryggt 01' (2001), och om det stora genomslaget för upprättande av lokala brottsförebyggande råd.

'Bo tryggt 01', har en primus motor i polisen Anders Rydberg, som är väl insatt i de danska arbetena, men de svenska goda råden är bättre än dess danska motsvarigheter av tre orsaker. Dels har de en kunskapsdiskussion, primärt utarbetad av prof. Björn Klarqvist, som det danska rådgivningsmateria-

let saknar i dess nuvarande form, dels har de en bättre balans inom en och samma publikation mellan rumsliga betraktningar på den ena sidan och teknisk säkerhet i form av lås och liknande på den andra sidan och dels är råden delvis utvecklade och testade av polisen Johnny Lindh i förbindelse med hans forskning på norra Järvafältet i Stockholm i Ärvinge och Kista. Lind har tagit fram ett koncept för beräkningen av en CPTED-faktor, som här påvisligt står i omvänt förhållande till brottsligheten i de aktuella områdena samtidigt med att sociala förhållanden med rimlighet har kunnat elimineras som förklaringsvariabel i Lindhs undersökning.

På det organisatoriska området är de lokala brottsförebyggande råden i Sverige bättre än det lokala SSP-arbetet i Danmark. Också här kan tre väsentliga förhållanden utpekas: Politisk förankring ofta på högsta nivå, kommunala medarbetare med brottsförebyggande som särskilt ansvarsområde samt breddningen av det brottsförebyggande arbetet att också omfatta stadsplanering och byggande - även om det sistnämnda fortfarande inte har kommit så långt som de sociala insatserna.

3.5. CPTED - behov för vidare utveckling

Ett gemensamt europeiskt arbete om brottsförebyggande fysisk planering i CEN, den europeiska standardiseringsorganisationen, har nu samtidigt kommit så långt, att en första publikation just nu är på remiss i de olika länderna. Det är här mera tal om en 'process' standard för att garantera ett bra planerings- och uppföljningsförlopp, än om ett konkret rådgivningspaket, som nödvändigtvis måste ta ställning till olika förutsättningar och villkor på olika håll. Om den europeiska standarden blir godkänd, och hur existerande nationella råd och rekommendationer i givet fall skall relateras till den, är fortfarande oavklarat. Sverige har röstat nej till den första CEN standarden (22.8.2002), varemot Danmark har röstat ja (23.8.2002). Det svenska avståndstagandet ser mest ut att handla om juridiska problem i förhållande till Plan- och bygglagen och EU-regler om upphandling av stora projekt, men det antyds också att det är EU och inte CEN som är den lämpligaste organisatoriska ramen för att hantera dessa frågor på europeisk nivå.

Om vi håller oss till de skandinaviska rekommendationerna, ger bl. a. denna artikels genomgång av BRÅs rapport anledning till att reflektera över behovet av en vidare utveckling, kanske speciellt på belysningssidan både i Sverige och Danmark. Man kan se belysning som ett väsentligt element i en förbättring av överskådlighet mera generellt, och åtgärder för att förbättra överskådligheten får då en ännu större vikt totalt sett bland de åtgärder som nämns. Kanske är något av det som behövs mest nu på kunskapssidan bättre belysningsvägledning?

Också kameraövervakning och flyktvägsproblematik är styvmoderligt behandlade i nuvarande allmänna råd och riktlinjer.

I nya områden och nya projekt är det troligen inte särskilt mycket dyrare att genomföra brottsförebyggande åtgärder från första början. I ett bredare perspektiv är nog det största problemet med existerande goda råd och rekommendationer, att de ger för svag vägledning med hänsyn till hur insatser bäst kan prioriteras i redan utbyggda områden - dvs. i förbindelse med upprustning, renovering och ev. kompletteringsbyggande. Man kan säga att cost-benefit tankegången är svagt utvecklad både när det gäller att reducera brottsligheten och speciellt när det gäller den mera subjektiva uppfattningen av otrygghet. Här finns en hel del att göra, även om olika lokala förhållanden gör cost-benefit problematiken komplicerad.

I förbindelse med en publikation om brottsförebyggande renovering, som utkom i Danmark 2001, har jag i en kommentar till det danska brottsförebyggande rådet påpekat, att denna problematik också borde tas upp. För bostadsområden från miljonprogrammets år kunde man kanske försöka testa om nedanstående lista från minsta till största ingrepp samtidigt är uttryck för fallande eller stigande cost-benefit med hänsyn till respektive brotts- och otrygghetsreduktion:

- a. Rökning för bättre överskådlighet (bl.a. beskärning av växtlighet) samt bättre belysning
- b. Kompletterande plantering för att främja utomhusvistelse och skapa avstånd till fasader

- c. Supplerande utrustning (bänkar, bord, cykelstativ, papperskorgar etc.)
- d. Etablering av mera trygg miljö inomhus (dörrar, lås, brevlådor, sektionering, trappmiljö)
- e. Etablering av ett mera säkert byggnadsskal (fasader, tak, balkonger, fönster, entrédörrar)
- f. Rumsrig reorganisering utomhus (väg- och gångvägssystem, markuppdelning, biluppställning, etc.)
- g. Ändring av lägenheter samt kompletteringsbyggande utifrån sociala eller funktionella mål

4. Urbanitet - en central fråga för stadsliv och trygghet

Utan urbanitetens kontext riskerar bebyggelsemässiga åtgärder mot brott och otrygghet att bli återvändsgränder - både i bokstavlig mening i form säckgator och gated communities, och i överförd mening som social och kulturell ghettoisering och en urholkning av möjligheterna för ett belevat stadsliv, som kan hantera mänskliga skillnader.

Rädslan för brott i staden kan föra till två grundläggande olika strategier i stadsbyggandet. I den första sprider man ut sig och isolerar sig, i den andra håller man staden samman och försöker att förstärka det offentliga livet.

I den första kan rädslan reduceras i den omedelbara närmiljön i varje fall på kortare sikt (för dem som har råd) samtidigt med att otryggheten bortom närmiljön tenderar att öka både genom mera otrygga förbindelser, genom segregationsprocesser och genom gradvis mindre kännedom om förhållandena i stora delar av resten av staden.

I den andra kan rädslan reduceras genom att våga bejaka stadslivet och delta i det, samtidigt med att staden gradvis kan omdanas, så flera människor befolkar gator och andra stadsrum och får kontakt både med de som är lika dem själva och - det är viktigt - med de som är olika.

Den första strategin - som kan kallas anti-urban - är enkel på kort sikt och kan klaras på privat initiativ, men på länge sikt skapar den fler problem, än den löser.

Med den andra strategin kan förbindelserna efterhand bli tryggare, segregationsprocesserna dämpas och kännedomen kan ökas om det faktiska livet i staden, som inte är så farligt, som man ofta tror. Det kräver dock både mod, tålamod, öppenhet och en gemensam insats - både av den enskilde och av samhället, inklusive företag och institutioner. Denna andra strategi är urbanitetens strategi och det är den, som är långsiktigt hållbar.

Nedanförl är några centrala urbanitetsfrågor sammanfattade med utgångspunkt i min pågående urbanitetsforskning.

4.1 Urbaniteten och ett civiliserat liv

Urbanitet är ett fenomen, som länge har varit underspelad, inte bara därför att den ytligt sett står i motsättning till en romantisk natursyn, men också därför att den verkar nyttolös utifrån en snäv rationalitetsbetraktning, som tar utgångspunkt i 'homo economicus' - den ekonomifixerade människan - som styrs av snäva och individuella ekonomiska intressen och som planerar sin framtid efter det. Det har heller inte styrkt urbanitetens sak, att varken reformsocialism eller revolutionskommunism har varit intresserad i den - men i ett friktionslöst, homogeniserat, planerat samhälle, där stadslivet var ett meningslöst störande brus och i värsta fall en scen för protest och revolt mot det nya systemet. Inköp och konsumtion fick efterhand en medtänkt plats i det moderna projektet, men stadslivet som sådant hade länge inget egentligt intresse.....

Det essentiella i urbaniteten är en mångfald av möten med skillnad, en mångfald av delvis ostrukturerade och fria sammanträffanden med andra, det annorlunda, det okända och det nya. Urbaniteten är en rik tillfällesstruktur, som ger människor många nya informationer om varandra och världen genom egen kroppslig närvaro - delvis blandad och förmedlad av 'slumpen'. När urbaniteten fungerar, förstärker den sig själv och skapar nya oväntade resurser och möjligheter, både för de enskilda män-

niskorna, för företagen och för samhället. Där både 'homo economicus' och socialism/kommunism ser möjlighetsstrukturer som linjära eller exponentiella (när de först har satts igång), är urbanitetens möjlighetsstruktur icke-lineär: fraktal, komplex och delvis kaotisk.

Det urbana kan liksom de flesta andra grundläggande mänskliga uppfinningar och kunskaper i sig självt varken betraktas som ont eller gott. Det beror på hur människor förhåller sig, om det i huvudsak blir det ena eller det andra. Men urbaniteten kan inte undgå att konfrontera människor med behovet av ett visst gemensamt rimligt uppträdande. Det är också därför, som ordet 'urban' utöver konnotationen 'stadsmässig' har konnotationer som artig, belevad, världsvan och förfinad - kort sagt civiliserad. Urbaniteten har den mänskliga mångfalden som förutsättning: skillnader i yrken, kulturella skillnader, samexistens av olika livsstilar - och denna mångfald koncentrerad och blandad i stadens rum. Därmed är urbaniteten också grundläggande kosmopolitisk och anti-diskriminerande och ger plats till människor med olika ursprung, med olika erfarenheter och med olika intressen - etniskt, socialt och åldersmässigt.

4.2. Urbaniteten som stadsbyggnadskoncept

Sett från stadsbyggnadssynpunkt kan urbaniteten konceptuellt tänkas som följer:

a. Urbaniteten kan tänkas som utspänd innanför en triangel, vars hörn är 'den trevliga staden' respektive 'den trygga staden' och 'den spännande staden'.

Kommer man helt ut i ett av hörnen fungerar urbaniteten inte. En stad kan knappast vara trevlig om den inte också är trygg - men det trevliga kan samtidigt i långa loppet bli banalt om det inte också innehåller eller konfronteras med det spännande. Det trygga kan tränga bort både det trevliga och det spännande, om det trygga drivs för långt. O.s.v.

Ett möjligt bud på en stadsrumstankegång som ligger inne i 'triangeln', men i riktning av hörnet 'den trevliga staden', är t.ex. Jan Gehls 'Livet mellem husene' (1971 och senare).

Som de danska rekommendationerna för bebyggelsemässiga åtgärder mot brott och otrygghet är tänkta - och senare också t.ex. Bo Tryggt 01 i Sverige - skulle det vara möjligt att få till en stad som samtidigt är trygg och trevlig, utan att behöva hamna i oförenliga målkonflikter mellan dessa två 'dimensioner' i stadsbyggnandet. Varje punkt i de danska brottsförebyggande rekommendationerna har diskuterats fram med tanke på det - inte bara med tanke på tryggheten snävt sett.

Det är strax svårare samtidigt att göra det möjligt, att staden också kan vara spännande. Det sistnämnda är kanske stadsbyggnadets mest aktuella svaghet. Det spännande handlar bl.a. om att det skall finnas plats för skillnader och oväntade möten med skillnader - samt om att staden skall vara tillräckligt komplex - också i sina rumsliga förhållanden - till att inte allt kan överskådas på en gång. Om staden skall vara spännande, måste den kunna ge möjlighet för upptäcktsfärder i det okända.

b. Urbaniteten förutsätter ett välintegrerat rörelsenätverk, som huvudsakligen är 'icke-labyrintisk'

Oöverskådliga rumsliga förlopp (som är i motstrid med trygghet och brottsförebyggande) kan vara en del av det 'spännande', och har gett upphov till en del oklarheter om urbaniteten som varande 'labyrintisk'.

Staden som labyrint är idag en ofta förekommande metafor eller 'figur' i humanistiska och samhällsvetenskapliga universitetsmiljöer, som sysslar med det urbana. Referenserna har stor spridning och inkluderar så olika saker som t.ex. den georgianska engelska staden ca. 1680-1840 (inklusive Charles Dickens romaner), Edgar Allan Poe's detektivhistorier, Walter Benjamins Arkadprojekt, biblioteket i Umberto Ecos 'Rosens Namn', Jonathan Raban's 'Soft City', amerikansk 'film noir' och 'Blade Runner' samt en diagnostisering av 'postmodern paranoja'.

Som stadsplanerare är det viktigt här att markera, att 'labyrinten' i dessa referenser primärt måste förstås som en mental labyrint och inte nödvändigtvis som en samtidig rumslig labyrint. Det är nog

egentligen en ganska liten del av 'den spännande stadens' problemställning, som har att göra med det rumsligt labyrinthiska och denna bör då ses mera som intressanta undantag, än som det normalt eftersträvarsvärda - även om t.ex. svängda gaturum och prång kan ha sin tjusning och lockelse i lagom doser och på lämpliga ställen. En långt viktigare del av komplexiteten i det urbana har att göra med, att stadens mångfald är så stor, att inget enskilt mänskligt huvud kan överblicka och förstå det hela på en gång - även om man kanske kan se en hel kilometer eller mera åt olika håll i en gatukorsning och även om man kan se en stor del av staden på en gång från någon högt placerad punkt.

Om man t.ex. tänker på Manhattan i New York, kan man gott förstå, att stor komplexitet kan förenas med en relativt enkel och överskådlig nätbaserad rörelsestruktur. Ja, en sådan rörelsestruktur är faktiskt en förutsättning för att staden hänger bra samman och att stadsrummen befolkas. Och även om Manhattan huvudsakligen har en enkel rätvinklig rutnätsstruktur och för det mesta överskådliga gaturum var för sig, när man färdas i dem, så finns det närmast oändliga möjligheter att gå på upptäcktsfärd, utomhus och inne i byggnaderna. Det förstår man intuitivt omedelbart, när man t.ex. står på toppen av Empire State Building.

Nu är svenska städer inga 'Manhattan', men även om svenska städer är mindre och vanligtvis rymmer mindre 'skillnad', gäller tankegången i alla fall. Om staden inte har annat att bjuda på än ett labyrinthiskt rörelsesystem tar intresset snabbt slut och de flesta av de 'labyrinthiska' sträckorna kommer inte att passeras av andra än av de som är tvungna till det, därför att de bor eller arbetar i närheten. Den labyrinthiska staden finns förövrigt redan i realiteten på många håll i form av de långa avståndens bilstad, med få människor på gatorna utanför de rullande plåtbarkarna.

En labyrinthisk rumslig struktur kan som rörelsesystem liknas vid ett träd, och det är bl.a. de moderna trafiksystemens trädstruktur, som är en del av den moderna stadens problem.

Det kan vid första påseendet verka paradoxalt, att urbanitetens möjlighetsstruktur, som är icke-linjär förutsätter ett rörelsesystem som är nätbaserat, varemot urbanitetens motsättning, den linjära och exponentiella möjlighetsstrukturen, ser ut till att producera - och trivas bäst med - ett fraktalt rörelsesystem, dvs. ett rörelsesystem, som förgrenar sig som ett träd. Det paradoxala blir logiskt förståeligt t.ex. i den rumsliga syntaxanalysens perspektiv, där urbaniteten hör samman med rörelsesystem med en relativt hög och lagom varierad rumslig integration, varemot en svag urbanitet är knuten till rumsligt segregering och ofta trädformade rörelsesystem. Det är på gathörnen på de mest integrerade sträckorna i trafiknätet, dvs. där de relativt stora korsande fotgångarströmmarna är, att möjligheterna för 'oväntade' sammanträffanden är störst....

I universitetsvärlden är det i dag också populärt att tala om staden som 'rhizome', dvs. en antihierarkisk struktur, som skulle vara det motsatta av ett träd eller en labyrinth. Ordet betyder ursprungligen 'rotstock' (botanisk term) men har av Deleuze och Guattari givits en filosofisk tolkning. Det är hos dem ett intressant komplext begrepp, men svårt att fånga som rumsligt topologiskt beskrivbart, även om begreppet har rumsliga konnotationer. De två filosoferna tar avstånd från trädets topologiska struktur (som är fraktal). Samtidigt idealiserar de 'rotstockens' sätt att växa på, som ju också är fraktal, men på en mindre entydigt sätt, eftersom den kan skjuta nya skott på flera olika ställen. Rhizomet som filosofisk konstruktion har bl.a. den egenskapen, att vilken punkt som helst direkt kan komma i kontakt med vilken annan punkt som helst. Detta kan enbart vara en mental figur. Sådana rumsliga topologier finns inte i den praktiska verkligheten och i varje fall inte som rumsligt rörelsesystem i städer med människokroppar, som stort sett måste röra sig på horisontalplanet - och göra det längs med och runt om byggnader. Internettet kommer kanske något närmare 'rhizomet' i dess rumsliga topologi - men inte ens internettet ger direkt kontakt mellan alla punkter - en massa routere skall passeras på vägen, och delar av internettet är dessutom spärrat med passwords och betalningskoder.

Om urbanitetens rumsliga dimensioner skall bli förståeliga i förhållande till städernas reella rumsliga struktur - då måste forskare vid universiteten och i annan högre undervisning sluta att tala och skriva om staden på ett sådant sätt, att man kan tolka labyrinth och rhizome som konkreta rumsliga strukturer för urbanitet. Den moderna staden är i betydlig grad fraktal och kan beskrivas (och simuleras) med fraktal geometri, som påvisats av bl.a. Michael Batty vid UCL i London. Urbaniteten förutsätter

däremot rörelserutnät ('deformed grids'), som påvisats av Bill Hillier, också vid UCL. Dessa båda professorer har närmat sig stadens topologiska frågeställningar utifrån olika 'topologier' och 'geometrier' och använt olika matematik i deras beskrivningar, men deras erfarenheter håller nu på att flätas in i varandra. Här finns en reell metodisk bas angående städers rumsliga struktur.

c. Urbaniteten består av en mångfald av människor och en mångfald av unika verk.

Inne i 'urbanitets' triangeln - och sammanhållet av en i huvudsak nätformad rumslig struktur - består det urbana av dels de olika människorna i stadens offentliga och halvoffentliga rum (staden av människor), dels av unika materiella verk - unika byggnader, konst, unika butiker och andra unika besöksorienterade företag, lokaler och institutioner (staden av verk). Sett ur ett stadsbyggnadsperspektiv - som normalt explicit handlar om infrastruktur och byggnader - är det centralt som utgångspunkt att hålla fast i, att staden först och främst är en stad av människor och mänskliga handlingar. Staden som byggd form bör ses som en stimulans av och uttryck för 'staden av människor' och relateras till problemställningen med den mänskliga mångfalden.

Det betyder, att det byggda också bör vara 'mångfaldigt', både för att på ett bra sätt kunna tillgodose olika intressen, önskemål och identifikationsbehov - och för att göra stadsrummet intressant att röra sig i och uppehålla sig i och därmed stimulera användningen av stadsrummet. Bottenvåningarna är här byggnaders viktigaste våning - det är de som är mest synliga och det är dem man rör sig in och ut igenom. Mångfald i den byggda miljön har i grunden att göra med att bejaka och eftersträva det unika, men i vår tid kan det delvis komma i motstrid både med ekonomins sätt att fungera på och människors och företags rationella kortsiktiga handlingsmönster.

Med nutidens ofta storskaliga ekonomi och mera eller mindre globala företag gäller det att hitta en lagom balans mellan det unika och det standardiserade, som mest möjligt kan stimulera det urbana livet. Bara unika butiker duger t.ex. inte. Billiga standardvaror behövs också.

Samtidigt med öppning för unika enskildheter, bör stadsbyggandet på ett eller annat sätt också understryka, att staden är en helhet och ett uttryck för en viss gemensam identitet mitt i all mångfalden. Det sistnämnda är inte lätt och skall inte överdrivas. Svenska städer har idag estetiskt - eller som byggnadsskick - inte mycket som signalerar kulturella eller politiska samband i den byggda miljön sett för den enskilda staden eller stadsregionen som helhet. Det vi har är mera 'årsringsidentiteter' - kanske tydligast beskrivet i Stockholms sammanhang. Det starkaste visuella sambandet i många städer och stadsregioner är idag designprogrammet för kollektivtrafiken - inte husens byggnadsskick. Det härefter mest 'gemensamma' visuella sambandet är kanske reklampelarna.... I gynnsamma fall kan enstaka byggnadsverk eller en stadssilhuett, oftast i centrum, fungera som en kraftfull symbol och samlande figur för en hel stadsregion.

d. Urbaniteten förutsätter täthet och närhet

För att hålla urbaniteten i gång behövs täthet/närhet av människor och verk, men täthet/närhet kan och bör inte vara samma överallt i staden. En viss minsta nivå är dock nödvändig för att urbaniteten skall fungera. Med under 3 personer inom 100 meters synhåll i det offentliga rummet är detta inte urbant sett som 'staden av människor' och först med en aktivitetsnivå på minst ca. 1000 personer / händelser / upplevelser i timmen får hjärnan tillräcklig stimulans att arbeta med för att upprätthålla ett kontinuerligt intresse för sin omgivning. Det gäller, när man huvudsakligen får visuella stimuli och inte är igång med ett samtal med en eller flera andra personer. Fundamentala parametrar av denna art ingår inte i stadsbyggandets vanliga förutsättningar.

Det allt dominerande täthetsmålet i nutida stadsbyggande är exploateringstalet, dvs. den byggda våningsytan i förhållandet till en ganska snävt definierad tomtyta eller markyta för fastigheten i fråga. Detta täthetsmål uttrycker inte nödvändigtvis varken något om tätheten i stadsdelen eller i stadsbyggandet i stort - som i genomsnitt kan vara en helt annan och oftast är betydligt lägre. Exploateringstalet säger i sig heller inget om närhet mellan människor och mellan människor och funktioner, efter-

som exploateringstalet inte säger något om hur våningsytan används (utöver att exploateringstalet normalt är sammankopplat med funktionell zonerings). Exploateringstalet säger heller inget om kontinuitet i stadsbyggandet, alltså om frånvaro eller inte av större obebyggda områden mellan de utbyggda - impediment, stora trafikytor, etc.

Stadsbyggandet har idag - om trygghet och urbanitet skall främjas - behov för flera och mera raffinerade täthetsmått, som inkluderar t.ex. boende och arbetande per kvadratkilometer, antalet av förväntade fotgängare utomhus i olika 'uterum' och längs olika rörelselinjer, den genomsnittliga markytan per person i olika rum utomhus för det antal människor som i genomsnitt vistas där och liknande.

Närhet har i modernt stadsbyggande i bästa fall setts som ett visst önskvärt maximumsavstånd till busshållplats, station, butikscentrum, skola och/eller grönområde (t.ex. max. 200 meter till busshållplats). Även med avseende på närhetskriterier har det moderna stadsbyggandet varit starkt selektivt. Gatustrukturens konkreta betydelse för närhet i form av lagom avstånd mellan linjer och korsningar har ofta försumrats - för små avstånd ger faktisk mindre närhet för servicefunktioner och människor utomhus och för stora ger det också.

Funktionsblandning borde dessutom också kunna komma i fråga som täthets- och närhetsmått. Det borde här vara möjligt att utveckla ett eller flera geostatistiska indextyper för funktionsblandning, som kan mäta en verklighet som både är mera komplex och mera finmaskad än den som uttrycks genom de formella stadsplanekartornas olika markanvändningsfärger.

Först med utveckling av supplerande definitioner och nya empiriska måttstockar kan täthetsnärhetsproblematiken bli mera precis i stadsbyggnadsdiskussionen. Annars fortsätter lätt diskrepansen mellan experters och politikernas stadsbyggnadsmål och den efterföljande verkligheten.

e. Urbaniteten förutsätter byggda rumsliga gränser och en kontinuerlig stad

Både hushåll, företag och institutioner har behov av passande avskildhet, egna rum att råda över och trygghet mot intrång och mot oönskade handlingar från andra. Det är klart legitimt liksom det komplementära behovet av kontakt med andra utanför den egna 'enheten'. Avskildhet och trygghet kan uppnås med två olika rumsliga medel: avstånd eller byggda gränser. Avskildhet genom avstånd är det dominerande på landsbygden, byggda rumsliga uppdelningar är normalt det dominerande i staden. Täthet och närhet förutsätter en kontinuerlig stad med avskildhet uppnådd huvudsakligen genom byggda gränser.

Byggda gränser i staden är inte automatiskt det samma som 'gated communities'. De byggda gränserna handlar om en betydligt bredare och mera varierad problematik angående uppdelningarnas skala, grad(er) av isolering och grad(er) av integration, konkreta rumsliga strukturer, olika typer av barriärer i olika sammanhang och avlåsningars placering inte bara i rummet men också 'i tiden' (varierande med dygnet, etc.). Lämpliga avstånd i olika sammanhang spelar också en roll för avskildhet och trygghet i staden - kanske framförallt en finkornig kalibrering av lämpliga avstånd i närmiljön - var emot en uppsplittring av staden i större självständiga enklaver med betydliga avstånd emellan kan skapa nya trygghetsproblem och förstärka segregationsprocesser.

Grannskapsenheten, som har varit ett brett använt koncept i svensk stadsplanering, handlar bl.a. om avstånd kontra byggda gränser och kontinuitet. Genom att skapa klart avgränsade enheter, vanligtvis baserade på avstånd som skiljande medel, skulle det sociala livet vändas inåt mot den egna stadsdelen eller bostadsgruppen. Det lyckades bara i liten grad. Nettoeffekten av att bygga staden på avståndsbaserade grannskapsidéer - i stället för på urbanitet - blev en urholkning av stadens sociala liv. En del av problemet var att huvudfokus i grannskapsplaneringen var på relativt stora enheter i stället för på små. Därmed försköts grannskapsplaneringen från att arbeta med en kombination av byggda gränser och kontinuitet till att arbeta med enklaver och avstånd. Landsbygds- och småstadsromantik har också spelat en roll i den lilla skalan, när bostadsgrupper placeras t.ex. som helt eller delvis friliggande klungor i terrängen, ett utbyggnadssätt som också bygger på avstånd som uppdelningsprincip.

4.3. Urbaniteten och den stad vi faktiskt har

Det moderna stadsbyggandet tenderar att göra människorna i staden osynliga eller att fjärma människor från varandra, med delvis undantag för några centrala områden och det kollektiva trafiksystemet. I korta drag hänger detta samman med:

- växande golvyta per person inomhus, som i kombination med lägre exploateringsgrad sänker invånartalet pr. kvadratkilometer - med växande 'ytstandard' tenderar livsformerna dessutom delvis att bli mera inåtvända på grund av större möjlighet för ostört privatliv inomhus
- ett trädformat rörelsesystem, fördubblat och tredubblat i samlad längd pr. kvadratkilometer genom trafikdifferentiering, och med en växande andel rörelsesträckor som är visuellt korta, betyder mindre rörelse genom områden av folk utifrån, utspridning av den lilla rörelse som finns och att denna ofta är utom synhåll
- funktionsuppdelning (zonering) i kombination med enklavplanering och en stor mängd extremt lågutnyttjade områden mellan enklaverna i stadsväven leder till länge avstånd och till val av andra transportformer än gång och cykel
- brist på intressanta materiella ting att uppleva utomhus leder till färre promenader - den fysiska miljön har för det mesta blivit fattigare genom standardiserad arkitektur, standardiserade butiker, stora enheter och frånvaro av fantasifulld detalj
- en hel del byggnads- och bebyggelse typer vänder bokstavligen stadslivet ryggen och prioriterar insynsskydd och 'det lilla livet' i en relativt isolerad närmiljö - när detta sker samtidigt med att gatuumrådets betydelse i stadsbyggandet underspelas blir det inte mycket stadsliv kvar att se
- med teknologins utveckling blir behovet för direkt mänsklig kontakt med den omgivande staden dessutom delvis mindre - rör, ledningar, maskiner, elektronik, kyl- och frys, etc. kan reducera antalet av turer pr. dag eller vecka från bostaden ut i staden (allt annat lika)

Utöver dessa sex punkter, som omedelbart har med den byggda fysiska miljön att göra, finns det också andra sociala fenomen som urholkar stadslivet utanför de mest centrala stadsdelarna och knutpunkterna:

- den höga graden av kvinnligt förvärvsarbete,
- institutionalisering av livet för barn och ungdomar (dagis, fritids, ofta 12-årig skolgång eller mera, etc.),
- underminering av möjligheter att köpa privat service på grund av höga inkomstskatter och hög moms i skandinaviska välfärdssamhällen - det leder t.ex. till relativt färre restauranger och hantverksföretag (detta är en del av det offentliga välfärdssamhällets baksida - med konsekvenser för det urbana)
- storföretag, som förutom att bidra till större avstånd i stadsbygden huvudsakligen vänder sig inåt mot sig själva i sina kontaktstrukturer,
- utveckling av livsstilar som 'hoppas över' stadslivet i närområdet, speciellt 'fritidslivet', som när det lämnar själva bostaden i stället söker sig till centrum, till specialiserade aktiviteter med spridd lokalisering, till fritidsbostad på landet eller till semester i utlandet.

När alla dessa faktorer läggs samman, är det lättare att förstå, varför de flesta rörelsesträckor i moderna trafiknät är tomma på fotgängare det mesta av tiden. På 100 år har chansen för att möta folk när man går ut i området, där man bor, reducerats med 95 till 99 % och antalet av unika verk, som man ser på sin promenad, har reducerats med ca. 90 %.

I denna situation, där stadslivet i så hög grad blivit urholkat, är det inte lätt att åstadkomma en trygg stad med befolkade gator, befolkade vägar och befolkade gångvägar. Det kräver ett noggrant val av de stråk, som man skall satsa på, kompletteringsbebyggelse inte minst längs dessa stråk, en berikande av upplevelser och servicemöjligheter på de utvalda stråken och troligtvis också en omorganisering

ring av många rörelsenät, bl.a. med reduktion av antalet rörelselinjer och vändning av entréer från ingång på baksidor till ingång på framsidor.

4.4. Urbaniteten, upplysningen och det moderna stadsbyggnadsprojektet

Upplysningens universella medborgarrättigheter och friheter borde gå fint samman med urbanitet: avståndstagande från diskrimination, frihet att skapa sin egen identitet, ett demokratiskt värdesystem och efterlevande av samhälliga lagar (inte religiös lag). Upplysningen, industrialiseringen och det moderna stadsbyggandet har dock inte fäst något större värde vid urbaniteten. I en tid av urbanisering i meningen tillflyttning till och befolkningsväxt i 'stadsregioner' har hållningen till staden i grund och botten mera varit anti-urban än urban.

Upplysningsprojektets idéer handlar inte bara om medborgarrättigheter, utan också om att människor rationellt kan kontrollera framtiden. Det moderna projektet växte fram härur och blev dominerande i västvärlden. Projektet söker efter det universella och eviga genom vetenskaplig metod och mänsklig uppfinningsrikedom, betvingelse av naturen och människornas befrielse från irrationalitet, tillfälligheter, religiös övertro och vidskepelse... Men upplysningstänkandet innehåller samtidigt dubbla tendenser - inte bara de rationella - men som tidigare nämnt också de romantiska. Där den rationella utvecklingsriktningen pekar mot social kontroll, uniformitet och likhet, där pekar den romantiska mot känsla och sublimes upplevelser.....(Nan Ellin: Post Modern Urbanism, 1996).

Urbaniteten kan bidra till att binda ihop och förlösa dessa motsattnade tendenser, men upplysningens rationalitet och vetenskapliggörande ville, som nämnt, inte veta av urbaniteten. Det urbana blev - i den utsträckning det alls blev tänkt på det - sett som ett uttryck för det gamla samhället, dess klassförhållanden, etc., som ju skulle avskaffas. Stadens problem skulle istället lösas genom att ta avstånd från den och förhålliga naturen (Rousseau), genom att utplåna skillnaden mellan stad och land (Karl Marx, m. fl.) och genom att bygga en stad med mera 'ordning' och mindre skillnader (bl.a. CIAM). Det dilemma lever vi fortfarande med.

Naturen idealiseras fortfarande, samtidigt med att stadslivet problematiseras. Snäva nytto- och effektivitetsvärderingar har präglat och präglar fortfarande i betydlig grad samhällsutvecklingen. Och när den moderna stadsplaneringen samtidigt avantgardistiskt har vänt upp och ner på erfarenheterna från 5000 års stadsbygge, så har det bl.a. skett i jämlikhetens namn. Den moderna staden skulle vara en osegregerad stad, men det blev den inte - och den form för rumslig öppenheten, som det moderna stadsbyggandet eftersträvar, går nu ofta hand i hand med storskalig rumslig social segregation och social slutenhet.

Det samlade resultatet av det moderna projektet har blivit en urholkning av det offentliga livet, något som t.ex. kultursociologen Richard Sennett ser som en långtidstendens i hela perioden från upplysningstidens 1700-tal och framåt ('The Fall of Public Man', 1977) och ytterligare förstärkt de senaste 10-20 åren genom förnyade tendenser till självvald etniskt baserad segregation och självvald kulturell isolering bland likasinnade ('Flesh and Stone', 1994).

Det kan diskuteras om det offentliga livet verkligen var bättre förr och i givet fall hur allvarlig urholkningen av det offentliga livet är. Det offentliga livet antar också delvis nya former med den teknologiska och samhällsliga utvecklingen. Dock är det odiskutabelt, att de flesta av våra utomhus stadsrum nu är tomma på folk det mesta av tiden - om vi ser på stadsbygden som helhet och inte bara på centrumområdena.

När den så kallade nyrationalismen i arkitekturen och stadsbyggandet dök upp i Nordeuropa under 1970-talet ungefär samtidigt med modernismkritiken, då hoppades några - speciellt en del arkitekter - att stadsbyggandet skulle bli annorlunda. Här hade vi en rörelse anförd av bl.a. Aldo Rossi i Italien och bröderna Krier i Mellaneuropa, som tog avstånd från funktionsspecialiserade byggnader och den funktionsuppdelade staden. Den ville återinföra stadsmässiga kvarter, gator och torg och arkitekturhistoriskt inspirerade formtypologier både för hus i allmänhet och inte minst för stadens medborgerliga monumentalbyggnader. En del av denna rörelse återopade sig explicit en nytolkning av arvet

från upplysningstiden och sökte en ny rationalitet, som skulle vara mera rationell än den modernistiska arkitekturen och det modernistiska stadsbygget. Något av det som blev presenterat i ritningsform såg också omedelbart mera urbant ut än det modernismen hade presterat.

När denna rörelse efterhand blev en besvikelse, var orsaken kanske djupast sett, att den nya rationalitet man sökte inte var baserad på varken en teoretisk eller empirisk förståelse av det urbana, men på ett sökande efter ideala byggda former på ett formalistiskt sätt. 'Nyrationalismen' var i verkligheten mera snäv och mera idealistisk än modernismen i sitt tankesätt - den förhärligade i ännu högre grad än modernismen en slags 'rationalitet' i nyplatonisk anda, där en ideal formvärld är mera sann än den empiriska verkligheten. Formerna, som 'nyrationalismen' sökte, var delvis annorlunda än modernismens - men båda svärmade för de euklidiska geometriska grundformerna liksom Platon gjorde det. Nyrationalismen sökte en 'arkitekturens autonomi' med rötter i det europeiska kulturarvet - en självständiggörelse av arkitekturen som fenomen och kunskapsområde, i betydlig grad frikopplad från människan, samhället, teknologin och (den övriga) vetenskapen. Det kunde inte hålla länge - och det gjorde det heller inte. Redan i andra hälften av 1980-talet började rörelsen förlora terräng till nya tendenser som dekonstruktivism och nymodernism, som heller inte klarar att hantera det urbana - eller förkastar det som ointressant och/eller omöjligt. Det sistnämnda är t.ex. den i dag framträdande holländska arkitekten Rem Koolhaas synpunkt.

Det nutida byggandets fokusering på naturlägen, inte minst vid vatten, kan delvis ses som ett stadsbyggandets fattigdomsbevis - ett uttryck för att beslutsfattare och projekterande inte tror på möjligheten, att stadsbyggandet i sig självt kan medverka till att skapa nya och tillräckliga kvaliteter.

Postmodernismen från 60-tal till 80-tal reflekterade modernitetens problem, men blev härutöver en parentes. Det modernas grundläggande problemställningar är fortfarande med oss, härunder en del av upplysningens blinda fläckar angående det stadsmässiga. Därför måste vi fortsätta med att förhålla oss till det moderna och utveckla och justera det.

Filosofen Jürgen Habermas är kanske den främste förespråkaren för att upplysningsprojektet och det moderna projektet är ofullgånget och att vi måste förbättra det (se t.ex. hans huvudverk 'The Theory of Communicative Action', tyskt original 1981). Upplysningsperspektivet måste då först och främst betyda en fokus på livsvärlden framför systemtänkande, men väl också samtidigt ett reellt tvärdisciplinärt perspektiv på staden och människan. Nya kunskapsgenombrott de senaste två årtiondena som har att göra med sannolikheter, nätverk, fraktaler, komplexitet, kaosfenomen, riskhantering och den mänskliga hjärnans funktionssätt måste troligen medtänkas, bl.a.

En ny rationalitet i stadsbyggandet måste bygga mindre på en idealistisk människosyn och utopier och mera på kunskaper och testkörningar, där man vet vad man gör och lämnar resten öppet för människors framtida handlingar. Bill Hilliers rumsliga syntaxanalys är i dag kanske den tydligaste nyskapelsen i stadsbyggnadsförståelsen i överensstämmelse med upplysningsprojektet och dess önskan om vetenskaplighet, men den täcker bara en del av stadsbyggandets problemställningar.

Hur kan då ett förnyat nutida stadsbyggnadsprojekt se ut - ett modernt projekt som inte flyr från stadens problem ut i naturen? Det är ett projekt, där stadens spridning aktivt motverkas och rumslig integration och kontinuitet återinförs. Ett sådant projekt är redan delvis på väg, om än med många svårigheter. Vi har nu en stadsplanering, som har kommit längre än Le Corbusier och CIAM-modernismen. Flera faktorer är medtänkta i dag. Större lokala hänsyn tas och demokratin i planeringsprocessen har kanske också blivit något bättre. Det har dykt upp strategier för mera stadsmässighet, som överskrider både modernismens och nyrationalismens formalismer - strategier för förtätningar och kompletteringar. Men CIAM-modernismen, bistådd av den på 1960-talet utvecklade SCAFT-trafikplaneringen, är fortfarande djupt rotade i den svenska planerings- och byggvärlden, och leder ofta till lösningar präglade av svagt hanterade målkonflikter. En del av dessa målkonflikter handlar dock inte bara om bristande omtanke, utan också delvis om svårhanterade monopol- och oligopolfenomen i planering och byggande.

4.5. Urbaniteten och de brottsförebyggande anvisningarna

Det karakteristiska för alla de nämnda danska och senare också svenska anvisningarna är en vilja att bygga tryggt på ett sätt, som främjar det offentliga livet och allas tillgång till ett gemensamt offentligt rum - utan att annat än i undantagsfall gripa till kontinuerligt organiserad övervakning och kontroll och utan att bygga större rumsligt avskiljda enklaver i form av 'gated communities'.

Utöver tendenser till 'gated communities' kritiseras brottsförebyggande planering ibland för ett 'panoptikon' perspektiv, som handlar om disciplinering genom det visuella rummet och som i extrem form är åskådliggjort av den franska filosofen Foucault med det stjärnformade centralfängelset som modell. Det perspektivet är bara rimligt, om det handlar om ett brottsförebyggande, där några få betalda personer skall kontrollera många andra. Ett bra brottsförebyggande, som bygger på medmänskliga sociala relationer och vanliga människors rimliga kontroll av varandra är något annat. Panoptikon och överskådliga stadsrum behöver således inte vara det samma, men börjar man sätta upp övervakningskameror närmar vi oss panoptiska situationer.

De skandinaviska brottsförebyggande rekommendationerna är med utgångspunkt i det ovan nämnda klart förenliga med ett styrkande av urbaniteten. De säger ja till ett styrkande av urbaniteten i form av befolkade stadsrum under en så stor del av dygnet som möjligt, liksom till bebyggelse längs med och orienterad mot de rörelsestråk, som är nödvändiga att använda i vardagen. De försöker samtidigt att reducera den formella övervakningen till ett minimum.

I viss utsträckning kan önskemål om den trygga staden ändå kollidera med önskemål om att staden också bör vara spännande. När dessa önskemål kommer i konflikt måste man göra konkreta avvägningar och prioriteringar beroende på omständigheterna. Vi måste samtidigt lära att leva med att risker finns och att risker aldrig helt kan elimineras.

Huvudproblemet med att samtidigt bygga urbant och brottsförebyggande ligger dock utanför de brottsförebyggande anvisningarna som sådana och har mera att göra med hur tankegången i förväg är präglad hos planerare, arkitekter och byggherrar samt med det i hög grad anti-urbana stadsbygge som vi redan har fått - och som nybyggnad, ombyggnad och kompletteringar nödvändigtvis måste förhålla sig till.

Det har tidigare nämnts, att de danska brottsförebyggande rekommendationerna kan ses som ett slags omedvetet anti-manifest till Le Corbusiers och CIAMs Athen-charta. När man lägger alla de små goda brottsförebyggande råden samman och försöker att uppfylla dem samtidigt, blir resultatet något, som är mera i riktning av traditionell, förmodern stad strukturellt sett, än en modernistisk stad. Det upptäckte de inblandade i det danska brottsförebyggande arbetet först efteråt, men det är en intressant konstatering, att en ur trygghetssynpunkt konsekvent genomtänkt stad mera bygger på erfarenheterna från flera årtusenden före 1930, än på de år som följde härefter och som på nästan alla tänkbara sätt försökte att bryta med det tidigare. Det är troligen samtidigt så, att det kommer att ta flera årtionden mera, innan det modernistiska stadsbyggandets problem är tillräckligt förstådda och dess förespråkare tillräckligt få till att man kan våga räkna med en helhjärtad satsning på ett mera konsekvent urbant stadsbyggande.

4.6. Urbanitetsutveckling och stadsförbättring i Sverige

Förtätning, kompletteringar och delvis ändrade rörelsesystem i riktning av bättre rumslig integration har redan nämnts som några av möjligheterna med avseende på stadsförbättringar och urbanitetsutveckling. Mera folk i närmiljön och mera visuell kontakt mellan folk i bostäderna och folk i utemiljön handlar också om privata trädgårdar, flera och/eller större fönster, inglasade balkonger och genomsiktiga balkongfronter samt reorganisering av entréer, framsidor och baksidor.

Befolkade uterum och stråk samt funktionsintegration kommer rätt högt upp på listorna över önskade förbättringar, bl. a. i BRÅ-rapporten om bebyggelsemässiga åtgärder mot brott i Sverige. Med tanke på det ofta starkt förtunnade stadslivet, handlar det om saker, som är svåra att uppnå, även när alla

goda intentioner är på plats. Här behövs inte bara god vilja men också bättre vägledning, planeringsverktyg och utvärderingsmetoder. Under alla omständigheter tar ändring av staden tid - ofta lång tid.

En omedelbar möjlighet att minska otryggheten är att organisera sig ut ur tomheten i de svenska stadsrummen genom systematiska stadsvandringar. Det är nu på väg på många håll med folk, som genom sin närvaro bidrar till större trygghet för ungdomar, nöjesliv, bostadsområden, bilparkering och småbåtshamnar och varandra. Trygghetsvandringarna - både dagtid och nattetid - är med till att befolka uterummen samtidigt med att vandrarna ser hur det faktiskt är. De skall inte förväxlas med mindre önskvärda medborgargården, som på egen hand och utan rättsligt underlag tilltar sig polisiära uppgifter.

Att använda staden, sätta gång i lokala aktiviteter av olika slag, ta elementära trygghetsåtgärder i bruk och ställa krav till ett 'urbant' uppträdande är steg för att styrka urbaniteten, som man kan gå igång med det samma. Att gå promenader med en god vän och sin granne och uppleva, att det faktiskt inte är så farligt, kan kanske faktiskt vara en del av lösningen. Och att tala med andra, som man inte känner....

4.7 Slutord om rädsla och förebyggande - nyfikenhet och fruktlöshet

Att syssla med stadsbyggandet i förhållande till brott och otrygghet kan ses som ny snävsyn, som en extrem och negativ fokusering på avigsidor, som kan leda till nya dåliga lösningar om andra hänsyn samtidigt skjuts åt sidan. Den risken finns helt klart. Samtidigt kan den brottsförebyggande problemställningen ses som en hårdhänt test - om än speciell - på hur stadsbyggandet faktiskt fungerar, eftersom 'funktionssättet' blir satt i fråga genom handlingar och beteenden, som bryter med normaliteten. Det gängse, det för givet tagna kan vara svårt att se på ett kritiskt sätt - men i konfrontationen med det avvikande, det annorlunda, blir det vanliga tydligare och öppnar sig för en djupare diskussion.

Denna text om 'Rädsla, urbanitet och stadsbyggande' startade med ett signalement på problem med brott och otrygghet, som blev satt in i upplysningsprojektets och det moderna projektets perspektiv - det projekt som började ta fart vid 1700-talets mitt och som vi fortfarande lever med, även om dets konkreta problemställningar har förskjutits efterhand. Förnuft och demokrati, universella mänskliga rättigheter och det sociala kontraktet är löften inbyggda i detta projekt, men verkligheten ser delvis annorlunda ut. En del medborgare förbryter sig mot det sociala kontraktet. Den otrygghet som följer är inte enbart logiskt rationell. Stadsbyggandet bidrar dessutom till problemen, eftersom det i betydlig grad inte har utgått från verkligheten, men från snävt förstådda 'ideal' samtidigt med att staden har setts som problematisk och naturen som det goda. Reella målkonflikter har också underspelats.

Konsekvenser av inte att tänka på trygghet och brottsprevention kan bli allvarliga: Ju mindre ett brottspreventivt rumsligt tänkande ingår i planerings- och projekteringsprocessen, ju mera kommer det efterföljande krav om bättre lås, galler, övervakningskameror, alarmsystem, lampor, väktare och poliser - eller också tvingas det fram organiserad patrullering av boende, föräldrar, skyddsänglar och liknande.

Människor har fortfarande en hjärna, som är bortåt en miljon år gammal i sin konstruktion - ständigt klar till att uppleva rädsla och reagera på den på bråkdelen av en sekund - liksom på den tiden, då det normalt fanns många vilda och farliga djur i människans omgivning. Rädslan dyker inte minst upp i förhållande till det okända eller det annorlunda.

Trygghetsfrågor har varit väsentliga i stadsbyggandet allt sedan stadskulturernas framkomst - med undantag för det modernistiska stadsbyggandet under 1900-talet, då dessa frågor blev lagda åt sidan eller blev privatiserade. Det 'undantaget' skedde samtidigt med den största urbaniseringsprocessen i mänsklighetens historia med stor befolkningstillväxt i städerna, stadsbygdens utspridning samt väldiga ekonomiska och teknologiska förändringar.

Det är tankeväckande, att ökad urbanisering och högre brottslighet normalt hör ihop, samtidigt med att flera faktorer pekar på att urbaniteten som livsform ofta har det svårt och på många håll är på tillbakagång.

Urbaniteten handlar om täthet och ett bejakande av mångfalden och det oväntade. Den handlar om hur man bemöter världen på ett civiliserat sätt. Städer bör därför byggas så de främjar urbanitet på sådana ställen och i sådana områden, där det både är önskvärt och realistiskt möjligt. I andra områden får man klara trygghetsfrågorna på annat sätt.

Samtidigt måste vi förstå, att vi lever i ett mera och mera komplicerat risksamhälle, där det inte kan ges några absoluta garantier. Många olika slags risker måste hållas i schack samtidigt och insatsen för att skapa bättre trygghet måste balanseras i många olika riktningar. Risken för att komma till skada i trafiken är t.ex. ca. 10 gånger större än risken att komma till skada på grund av våldshandlingar i det offentliga rummet och på krogar och diskotek.

Om man skall sammanfatta lite mera systematiskt, handlar otrygghet i staden oftast om rädsla för människor och om rädsla för rum. Den handlar om rädsla för ungdomar, män, de främmande, de anorlunda, de alkohol- och drogpåverkade, de mentalt störda, de kriminella, de sexuellt frigjorda samt om rädsla för trängsel. Den handlar också om rädsla för det tomma rummet, det trånga rummet, det mörka rummet, rummet med gömställen och oöverskådlighet samt det instängda och avskilda rummet. Oftast är man rädd för rum med för lite folk. Ibland, men ganska sällan, är man rädd för rum med mycket folk och för stora rum. Många är också rädda för en ensidig befolkning i gatu- och stadsrummet, speciellt kvälls- och nattetid, när t.ex. ungdomsgång lätt kan framstå som dominerande.

Den danska författaren och kulturkritikern Carsten Jensen har nyligen skrivit en större artikel om rädsla, invandring och olika slags politiska reaktioner i det sammanhanget (dagbladet Politiken 19.5.2002). Den fasthåller också upplysningsprojektets perspektiv men för samtidigt in ett personligt förhållningssätt. Hans slutsats kan överföras till den brottsförebyggande diskussionen:

"Undersökningar har nyligen visat, att det är samma kemiska ämnen i kroppen, som aktiveras när människan är rädd, som när hon är nyfiken. Något tyder alltså på, att den bästa kuren mot rädsla är nyfikenhet."

En av kvinnoförkämparna i USA med ett kristet perspektiv, Dorothy T. Samuel, fick sagt ungefär det samma redan 1975 i en liten klok bok om 'Safe Passage on City Streets', som jag med hjälp av lite urban slump hittade i en källare i New York för fjorton år sedan. Hon har fortfarande några aktuella poänger:

"We attract that which we fear; we attract what is in our consciousness; we attract the roles we dream about. We attract violence when we condition our minds violently, and we attract danger when we fill our minds with fear." (s.41)

Det motsatta är ännu mera intressant:

"Fearlessness acts, it does not simply react according to conventional stereotypes. Fearlessness is always individual, unique, and unpredictable... fearlessness breaks down any scenario. The (offending) program cannot play itself out. Attacker (in this situation) confronts no victim, not a mere thing; attacker confronts a living, feeling, autonomous human being. Attacker must himself become a living, feeling human being - or flee." (s.40)

Eller kort sagt:

"..one can choose the mental and emotional world in which he (or she) will live." (s.34).

Under alla omständigheter är en del av lösningen på otryggheten att se den i vitögat, att försöka vara realistisk och att bemöta världen nyfiket, optimistiskt och tillitsfullt utan att vara naiv.

Upplysningsprojektet, dess sociala kontrakt och dess löfte om ett bättre samhälle kan inte nås en gång för alla, men måste aktualiseras och erövrats igen och igen. Det gäller också stadsbyggandet och dess behov av att finna bättre former - både mera trygga, mera trivsamma och mera spännande.

Att utveckla ett sådant stadsbyggande måste vara en gemensam samhällelig angelägenhet och är därmed en moralfråga. Många insatser behövs, men alla problem kan inte lösas på det sättet och nya problem tillkommer också efter hand.

Det postmoderna medvetandet har visat oss, att vi måste skilja på moral och etik (Zygmunt Bauman, 1993). Både moral och etik behövs. Moral är kollektiv, etik är individuell. När den ena enskilda människan konfronteras med en annan enskild människa, då måste var och en själv välja hur han eller hon skall handla i den konkreta situationen. Här kan samhället eller någon helt tredje i grund och botten inte lösa problemen för oss och varje individ måste därför själv ta ställning till hur han eller hon skall bemöta den andre. På det planet är det nästan alltid bättre att bemöta den andre nyfiket och oförfärat, ja det är faktiskt den enda möjligheten att få en reell mänsklig kontakt och dialog.

Otryggheten och hanteringen av den är både en viktig samhällsfråga och en personlig fråga om hur vi väljer attityd till världen. En bättre stadsmiljö har behov av både en mera genomtänkt planering och av en positiv och öppen hållning till andra - också till dem vi inte känner.

Källor:

Nedanstående lista över källor finns också med internetlänkar i klickbar form på <http://bo.gronlund.homepage.dk> och http://hjem.get2net.dk/gronlund/crime_links_sept_2001.html

Källor till avsnitt 1:

Om Rousseau och upplysningstiden: Fyra olika encyclopedier på CD - Britannica 1999, Encarta 1996, Grolier 1997, Compton's 1995 - för encyclopedilänkar direkt på internet se <http://www.refdesk.com/>

Jean Jacques Rousseau: Selected Political Works <http://www.constitution.org/jjr/jjr.htm>
(här finns bl.a. hela boken 'The Social Contract - Or Principles Of Political Right')

Jean Jacques Rousseau: Émile <http://projects.ilt.columbia.edu/pedagogies/Rousseau/> (hela boken - kapitel för kapitel)

Om otrygghet i svenska bostadsområden: Vår bostad nr. 8, 2000

Om brottslighet i Sverige se bl.a.

om olika kommuner: BRÅ 2002 http://www.bra.se/dynamaster/publication/pdf_archive/0203087798.pdf

om brottsoffernivån i olika länder: BRÅ 2001 http://www.bra.se/dynamaster/publication/pdf_archive/01121326921.pdf

och Aftonbladet 2001-04-13 <http://www.aftonbladet.se/vss/nyheter/story/0.2789.47846.00.html>

om invandrare och brott: Aftonbladet 2000-03-13 <http://www.aftonbladet.se/nyheter/0003/13/dokument.html> (bygger på BRÅ-publikation 1993, som inte finns på internet)

Om gated communities:

Edward J. Blakely och Mary Gail Snyder: Fortress America: Gated Communities in the United States, 1997 - på internet se bl.a <http://www.nindy.com/chw/gated/> och <http://www.nhi.org/online/issues/93/gates.html>

och <http://www.cproundtable.org/cprwww/docs/equity/05fort.htm>

Gated community research network: <http://www.geo.uni-mainz.de/glasze/>

Gated communities international: <http://t062.cpla.cf.ac.uk/wbimages/gci/main.html>

Nan Ellin: Architecture of Fear, 1997 <http://www.arplus.com/book/reviews/fear.htm>

Om övervakningskameror (CCTV) i England se bl.a.:

Simon Davies, Privacy International i program på BBC, Turning Britain into a Surveillance State:

<http://www.bbc.co.uk/radio3/speech/undercurrents12print.shtml>

In Britain, smile for the camera: <http://www.msnbc.com/news/620569.asp?cp1=1>

CCTV och 'face recognition': <http://www.urban75.com/Action/cctv.html>

Källor till avsnitt 2, BRÅ-rapporten:

Boverket - Brottsförebyggande Rådet - Rikspolisstyrelsen: Bebyggelseinriktade åtgärder mot brott och otrygghet, mars 2002. http://www.bra.se/dynamaster/publication/pdf_archive/02041521402.pdf

Källor till avsnitt 3, Råd och riktlinjer:

Jane Jacobs: The death end life of great American cities, 1961

<http://www.cnn.com/2000/books/news/11/23/jane.jacobs.ap/> och

http://www.metropolismag.com/html/content_0498/ap98jane.htm och <http://www.tndhomes.com/phd06.html>

Oscar Newman: Defensible space - People and Design in the Violent City, 1972

<http://www.defensiblespace.com/start.htm> och

<http://www.nhi.org/online/issues/93/defense.html> och <http://www.huduser.org/publications/pdf/def.pdf>

Alice Coleman: Utopia on trial - vision and reality in planned housing, 1985 <http://www.globalideasbank.org/BOV/BV-83.HTML> och <http://www.uwe.ac.uk/fbe/commsafe/ukcron.htm>

Bill Hiller och rumslig syntaxanalys: <http://www.spacesyntax.com/> (har också sida om Lars Marcus under 'people')

Secured by Design (safe label): <http://www.securedbydesign.com/>

Bo Grönlund: <http://bo.gronlund.homepage.dk/> och http://hjem.get2net.dk/gronlund/DK_kriminalpraevention.html

Dansk Standard: Anvisning for Teknisk forebyggelse af vold og hærværk, DS/R 470, Dansk Ingeniørforening / Dansk Standard 1990.

Dansk Standard: Norm for Teknisk forebyggelse af indbrudskriminalitet NP-206-N, 1991. (Har också ett kapitel om belysning). Normen heter i dag Dansk Standard DS 471 och har flera uppdateringar.

Dansk Standard: Norm for teknisk forebyggelse af kriminalitet på byggepladser. DS 476, 1995.

Dansk Standard: Anvisning for Teknisk forebyggelse af kriminalitet i bycentre og butikcentre, DS- information, DS/INF 471, 2000.

Christiansen, Ulf, et. al: Forebyggelse af kriminalitet - en undersøgelse af seks boligområder i Københavns omegn, , SBI-byplanlægning 72, 1996 http://www.by-og-byg.dk/presse/tidligere_pressemeddelelser/byp72.htm

Svend Trollegaard et al: Sammenhængen mellem forekomsten af kriminalitet og de by- og bebyggelsesmæssige forhold i og omkring gerningsstedet, 2001 (bl.a. omtalat på sidan 10 -11 i <http://www.crimprev.dk/pdf/arsberetning2000.pdf>)

Det Kriminalpræventive Råd, bl.a. 'Kriminalpræventiv boligprojektering' (1996) och 'Trygge boligområder - renovering' (2001): <http://www.crimprev.dk/pdf/boligprj.pdf> och <http://www.crimprev.dk/pdf/tryggeboliger.pdf>

Polismyndigheten i Stockholms län: Bo Tryggt 01 http://www.police.se/mediacache/1690/9449/Bo_tryggt_01.pdf

Johnny Lindh: uppsats om 'Brott och byggd miljö': <http://www.police.se/mediacache/1690/9449/bbbuppsats.pdf>

CEN TC 325 on Crime-prevention through Urban Planning and Building Design, se bl.a.

http://www.cenorm.be/standardization/tech_bodies/cen_bp/workpro/tc325.htm och

http://www.cenorm.be/standardization/tech_bodies/cen_bp/resources/a325.pdf

Några andra länkar till CPTED:

Cepted Handbook: <http://www.cpted-watch.com/>

Creating Safer Cities Network (UK): <http://www.uwe.ac.uk/fbe/commsafe/>

Europeisk CPTED organisation, e-doca: <http://www.e-doca.net/frameset-00.htm>

International CPTED organisation <http://www.ismcpi.org/ica/home.htm> och <http://www.ismcpi.org/ica/apc/about.htm> och <http://www.ismcpi.org/ica/Certification/1-11.htm>

National Crime Prevention Council (US) <http://www.ncpc.org/cpted.htm> och <http://www.ncpc.org/2add4dc.htm>

Toronto, Canada, Safe City <http://www.city.toronto.on.ca/safety/sftyprtr.htm> och

http://www.city.toronto.on.ca/pdf/safety_report.pdf

Gerda R. Wekerle & Carolyn Whitzman: Safe Cities, 1995 (bygger på erfarenheter från Toronto)

Källor till avsnitt 4

Bo Grönlunds hemsida har en rad artiklar om urbanitet: <http://bo.gronlund.homepage.dk/>

- den senaste (februari 2002), mest omfattande och den som har flest ytterligare länkar är:

http://hjem.get2net.dk/gronlund/3_314_Eng_v3_march2002.htm

- en sammanfattning från 1999 om stadens förtunning och urbanitetens gränsvärden finns på

http://hjem.get2net.dk/gronlund/Internet_och_OEP.html_anchor134939

- en artikel från 1997 om urbanitetstriangeln finns på

http://hjem.get2net.dk/gronlund/Den_trygge_by.html

Den trivsamma staden:

Jan Gehl: Livet mellem husene, 1971 och senare utgåvor (eng: Life between buildings)

Jan Gehl, Lars Gemzøe, Bo Grönlund och Steen Holmgren: Bedre byrum, 1991, utdrag finns på

http://hjem.get2net.dk/gronlund/Improving_urban_spaces_1991.htm och en delvis annan text på

http://hjem.get2net.dk/gronlund/BedreByrum_start.html

Om staden som urban labyrint:

Henning Eichberg: The labyrinth of the city - Fractal movement and identity http://www.ifo-forsk.dk/qHE2001_6.htm

Om Walter Benjamins flaneur: <http://art.derby.ac.uk/~g.peaker/arcades/Flaneur.html>

Karen Steigman: Hypertext and Spatial Consciousness - om Walter Benjamin m.m. - se

<http://english.cla.umn.edu/Faculty/RALEY/courses/hypertext/papers/cybercity.htm>

Alexander Gellay: City Texts : Representation, Semiology, Urbanism (ursprunglig länk har gått död i internetets labyrint - texten finns som 'cached file' vid sökning 'Gellay AND labyrinth' på <http://www.google.com/>)

Jerry Aline Flieger: Postmodern Perspective: The Paranoid Eye <http://www.lehigh.edu/~inegs/TheParanoidEye.htm>

Om det rhizomatiska (Gilles Deleuze och Felix Guataris definition i 'A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia', 1987): What is a rhizome?: <http://rhizome.org/info/>

About the rhizome: <http://depts.washington.edu/chid/rhizome.htm>

Rhizome (too): <http://www.uta.edu/english/apt/d&g/arhizome.html>

On rhizome and the internet: <http://www.socio.demon.co.uk/rhizome.html>

Om fraktaler och Michael Batty

Michael Batty & Paul Lonley: Factal Cities: A Geometry of Form and Function, 1994

Michael Batty: The Evolution of Cities, 1996 <http://www.ashville.demon.co.uk/gc1996/abs008.htm>

Batty seminarium i Hong Kong 2000 <http://www.hku.hk/cupem/battyseminar/>

Michael Batty & Paul M. Torrens: Modeling Complexity: The Limits To Prediction, Casa Paper 36, 2001 (.pdf dokument finns på <http://www.casa.ucl.ac.uk/> under 'publications' eller direkt på

http://www.casa.ucl.ac.uk/paper_36.pdf

Om fraktaler: <http://coco.ccu.uniovi.es/malva/sketchbook/lssketchbook/examples/fractal/fractal.htm>

Om fraktaler och kaos (länkar): <http://metastore.metaculture.net/science/fractal/> och

http://www.math.usf.edu/fac2/hermes/fractals_1.html

Om årsringsidentiteter:

Magnus Andersson: Stockholms årsringar - En inblick i stadens framväxt, 1997

Cecilia Björk, Per Kallstenius, Laila Reppen: Så byggdes husen 1880-1980, 1983

Stockholms byggnadsordning - ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag, 1997 (ur Stockholms Översiktsplan)

Johan Rådberg och Anders Friberg: Svenska Stadstyper, 1996.

Om grannskapsenheten:

Bosse Bergman, Lars Hjärne, Sören Olsson: Stadsliv och grannskap, 1991

Mars Franzen och Eva Sandstedt: Grannskap och stadsplanering, 1981

Om urbaniten, upplysningen och det moderna stadsbyggnadsprojektet:

Finn Werne: Arkitekturens ismer, 1997

Johan Rådberg: Drömmen om Atlantångaren - utopier och myter i 1900-talets stadsbyggande, 1997

Nan Ellin; Postmodern Urbanism, 1996

Richard Sennett: The Fall of Public Man, 1977

Richard Sennett: Flesh and Stone. 1994

Richard Sennett: Capitalism and the City, 2000, [http://on1.zkm.de/zkm/stories/storyReader\\$1513](http://on1.zkm.de/zkm/stories/storyReader$1513)

Le Corbusier: The City of Tomorrow, 1929

Eric Mumford: The Ciam Discourse on Urbanism:1928-1960, 2000

Mera om Le Corbusier och CIAM: <http://www.tu-harburg.de/b/kuehn/lec21.html> och

http://www.open2.net/modernity/4_2.htm

Marshall Berman: All That Is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity, 1982 (utdrag finns på <http://www.csus.edu/indiv/o/obriene/article1.htm>)

Angående Berman se också <http://www.dissentmagazine.org/archive/fa99/mberman.shtml> och

http://eserver.org/clogic/4-2/monchinski_berman.html

Jürgen Habermas: The Theory of Communicative Action, tysk original 1981

Om Nyrationalismen i arkitektur och urban design, dessutom:

Aldo Rossi: The Architecture of the City, 1982 (Italiensk utgåva 1966)

Geoffrey Broadbent: Emerging Concepts in Urban Space Design, 1990

Rob Krier: Urban Space, 1979 (Tysk utgåva 1975)

Leon Krier: Rational Architecture: The reconstruction of the City, 1978.

Belgin Turan: Architecture And Technê: The Impossible Project Of Tendenza

<http://architronic.saed.kent.edu/v7n1/v7n104a.html>

Slutord:

Carsten Jensen: Frygtens anatomi, Politiken 19. maj 2002.

Zygmunt Bauman: Postmodern Ethics, 1993

Dorothy T. Samuel: Safe Passage on City Streets, 1975 (återuttryckt 1991)

Vidare läsning om urbanitet, trygghet och stadsbygge - några väsentliga artiklar funna på internet vid sökning på 'urbanity AND crime prevention': De tre första passar fint in i mitt perspektiv och understödjer och kompletterar detta perspektiv ytterligare. Den sista ger upp på bakgrund av den decentraliserade telekommunikationsstadens lättare lösningar. Men då får man inte kroppsligheten med och därmed heller inte en direkt etisk relation till andra människor.

Kim Dovey: Safety and danger in urban design, 1998 <http://www.aic.gov.au/conferences/urban/dovey.pdf> (skriven till en konferens i Australien) - av det jag hittills läst kommer denna närmast min konceptuella urbanitetstriangel från 1997. 'Den trivsamma staden' blir här till 'the pleasurable and beautiful city' och 'den spännande staden' till 'the dangerous and the sublime city' - vi är eniga om att urbaniteten behöver båda delarna i et balanserat perspektiv i förhållande till den trygga staden, 'the safe city'.

Gabriel Metcalf: City of Safety <http://www.spur.org/CityOfSafety.pdf> (skriven från ett San Francisco perspektiv efter 11. september 2001). Artikeln ser terroristattacken på WTC som ett angrepp på den urbana livsformen, men understryker att det urbana i USA huvudsakligen angripes innefrån genom tendenser i den amerikanska livsstilen, som bör motarbetas, så städens socialitet kan fortsätta att utvecklas.

Heath Priston: Desire Lines: Urbanity and Corporeal Ethics (skriven 1999 eller senare - om kroppslighet, urbanitet och etik) http://econgeog.misc.hit-u.ac.jp/icgg/intl_mtgs/HPriston.pdf

Martin Pawley: Why Rebuild a Phantom City? (föredrag för Berlin Stadtforum 1997, publicerat i 'Telepolis - Magazin der Netzkultur') <http://www.heise.de/tp/english/inhalt/co/2209/2.html>